

Lättläst i olika texttyper

En jämförande studie av lättlästa texter på
Centrum för lättläst

Marie Ericson

Institutionen för Nordiska språk

Examensarbete 15 hp

Språkkonsultprogrammet (180 hp)

Vårterminen 2010

Handledare: Håkan Åbrink

Examinator: Jan Svanlund/Karolina Wirdenäs

English title: Easy-to-read in different text types

**Stockholms
universitet**

Lättläst i olika texttyper

En jämförande studie av lättlästa texter på Centrum för lättläst

Marie Ericson

Sammanfattning

Det lättlästa språket undersöks inom tre olika texttyper på Centrum för lättläst. Texttyperna är tidningen 8 SIDOR, böcker från LL-förlaget samt samhällsinformation (broschyrer), från Lättläst-tjänsten. Syftet är att ta reda på hur texttypen påverkar den lättlästa texten. Texterna undersöks när det gäller ordnivå, meningsnivå och textbindning.

Undersökningen visar att det finns ett tydligt lättläst koncept. Men det finns också stora skillnader, både mellan texttyperna och mellan enskilda texter. Den allra största skillnaden mellan de tre olika enheterna är, förutom när det gäller grad av variation inom texttypen, hur man använder det frasanpassade radfallet. Tidningen 8 SIDOR använder det inte alls, och i LL-förlagets böcker används det på lite olika sätt av olika författare eller bearbetare. Den enda enhet som genomgående jobbar med radfallet är Lättläst-tjänsten.

Nyckelord

Lättläst, Centrum för lättläst, LL-förlaget, 8 SIDOR, frasanpassat radfall, texttyp

1 Inledning	4
1.1 Det lättlästa konceptet	4
1.2 Centrum för lättläst	5
1.3 Uppsatsens disposition	5
2 Syfte och frågeställning	6
2.1 Syfte med uppsatsen	6
2.2 Frågeställning	6
2.3 Bakgrund till min frågeställning	7
3 Teori	7
3.1 Tidigare forskning om lättläst	7
3.2 Teoretisk ram	10
4 Material och metod	12
4.1 Metod	12
4.2 Material.....	14
4.3 Slutgiltigt materialurval	15
5 Resultat	16
5.1 Textmodell	16
5.2 Ordnivå.....	17
5.3 Meningsnivå	26
5.4 Textbindning.....	34
6 Sammanfattning och diskussion	39
6.1 Sammanfattning av undersökningen.....	39
6.2 Metodreflektion	40
6.3 Reflektioner över det lättlästa konceptet	41
Litteratur	43
Bilaga	44

1 Inledning

1.1 Det lättlästa konceptet

Denna uppsats handlar om lättlästa texter. Dessa texter är inte bara allmänt lättlästa utan bygger på ett helt koncept som kallas för lättläst. Begreppet lättläst börjar bli allt mer etablerat, och syftar på en speciell slags textbearbetning eller nyskriven text riktade till personer som av en eller annan anledning behöver texter som är extra lätta att läsa. Det kan vara personer som har dyslexi eller afasi, de kan vara dementa, ha svenska som andraspråk eller ha en utvecklingsstörning. Det kan också vara vuxna eller ungdomar som bara är allmänt otränade i att läsa. Målgruppen är alltså mycket bred. Texterna kan vara av vilken texttyp som helst och innefatta såväl skönlitteratur som tidningsprosa och information av olika slag.

Centrum för lättläst var först i Sverige med att arbeta med lättlästa texter. De använder gärna uttrycket *lättläst framställning*, eftersom de menar att det handlar om ett samspel mellan innehåll, språk, bild och grafisk form. Det finns många aspekter att tänka på när man arbetar med lättläst framställning, men först och främst handlar det om att sätta sig in i läsarens situation och inte ta kunskap för given.

Torbjörn Lundgren, författare och dyslektiker förklarar det lättlästa konceptet så här:

Det lättlästa konceptet bygger på att texten ska ha ett konkret innehåll och ofta en enkel handling. Få personer och platser ska vara inblandade och händelseförloppet ska oftast berättas i kronologisk ordning, alltså utan hopp från nutid till förfluten tid. Även texten bör vara konkret. Långa och ovanliga ord bör undvikas. "Gästgivaregården" i Strindbergs Hemsöborna blir därför "kafé". (Lundgren 2002)

Abstrakta begrepp anses svåra för målgruppen, och uttryck som "Han är en stor skådespelare" kan tydas som fysiskt stor. Bildspråk, som "kasta pengarna i sjön", kan tolkas bokstavligt. Aktiv form är bättre än passiv: "De anställde två ungdomar" istället för: "två ungdomar anställdes". Man bör undvika synonymer och använda så få bisatser som möjligt. (ur Lundgren 2002)

När jag skulle göra mitt examensarbete på Språkkonsultprogrammet hade jag redan erfarenhet av att skriva lättlästa texter. Jag hade bearbetat texter till lättläst svenska på tidningarna Sesam och Nyhetstidningen. Eftersom jag var intresserad av att fördjupa mig inom det lättlästa språket tog jag kontakt med Centrum för lättläst. De ville gärna att någon skulle göra en översyn av deras lättlästa texter, och önskade en jämförelse av de olika enheternas sätt att skriva lättläst: Vad finns det för skillnader och likheter? Syftet skulle vara att främja en språkdiskussion på arbetsplatsen.

Denna uppgift tog jag mig gärna an. Det visade det sig finnas många engagerade anställda på Centrum för lättläst, och det har varit mycket inspirerande för mig att vara där och träffa dem. Jag vill särskilt nämna min kontaktperson AnnMarie Lindman som delat med sig så generöst av sina kunskaper och erfarenheter och som stöttat mig på alla tänkbara sätt.

1.2 Centrum för lättläst

Centrum för lättläst är en stiftelse med statligt stöd. De arbetar på regeringens och riksdagens uppdrag med att skriva lättlästa texter. Inom Centrum för Lättläst finns tidningen 8 SIDOR, LL-förlaget, Lättläst-tjänsten samt läsombud som arbetar med högläsning för äldre och funktionshindrade. Riksdagen antog 2005 en handlingsplan som innebär att Sverige ska vara tillgängligt för alla år 2010, och där ingår även alla dem som har svårigheter att läsa.

Det började 1968 med att Skolöverstyrelsen startade en experimentverksamhet och började ge ut lättlästa böcker i samarbete med olika bokförlag. Samtidigt började Riksförbundet FUB (Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning) efterfråga lättlästa nyheter. Tidningen 8 SIDOR började ges ut på prov 1984, och tre år senare fick tidningen en stadig utgivning. 1987 grundades LL-stiftelsen för att driva verksamheten. 1991 startade stiftelsen ett eget bokförlag, LL-förlaget. 1997 blir LL-stiftelsen Centrum för lättläst. Samma år startar Lättläst-tjänsten som är en affärsmässig uppdragsverksamhet med lättläst information från myndigheter och företag. Lättläst-tjänsten anordnar även kurser i att skriva lättläst. Det senaste som är på gång är en certifiering, där man kan ansöka om att få sin webbplats lättläst-certifierad.

Centrum för lättlästs språkdokument

På Centrum för lättläst har varje enhet sitt eget informationsmaterial om hur de skriver lättläst. På Lättläst-tjänsten är materialet riktat till dem som skriver samhällsinformation, på LL-förlaget är materialet riktat till författare, illustratörer och formgivare och på 8 SIDOR är materialet riktat till journalister. De olika enheterna har alltså något olika fokus, men riktlinjerna är ungefär desamma. År 2006 tog ledningsgruppen fram ett gemensamt språkdokument, där de beskriver hur de arbetar med lättläst framställning. (Se bilaga 1)

1.3 Uppsatsens disposition

I kapitel 1 finns en inledning som handlar om det lättlästa konceptet och om Centrum för lättläst.

I kapitel 2 finns syfte och frågeställning samt bakgrund till min frågeställning.

I kapitel 3 finns teoridelen med tidigare forskning om lättläst samt den teoretiska ram som uppsatsen bygger på.

I kapitel 4 finns beskrivning av material och metod, och hur urvalet av texter ser ut.

I kapitel 5 beskrivs först textmodellen. Sedan följer resultatet av undersökningen under de tre rubrikerna ordnivå, meningsnivå och textbindning.

I kapitel 6 finns sammanfattning och slutdiskussion, samt reflektioner.

2 Syfte och frågeställning

2.1 Syfte med uppsatsen

Centrum för lättläst efterfrågar en översyn av sina lättlästa texter, för att få syn på skillnader och likheter mellan de tre olika enheternas texter. Det handlar om dessa tre olika texttyper:

1. Tidningen 8 SIDOR
2. Böcker från LL-förlaget
3. Samhällsinformation (broschyrer), från Lättläst-tjänsten

Syftet med denna uppsats är att analysera hur det lättlästa språket ser ut på de tre olika enheterna på Centrum för lättläst. Jag ska undersöka skillnader och likheter mellan de tre olika enheternas lättlästa texter, och därmed jämföra tre olika texttyper.

Jag använder termen texttyper så som Hellspong/Ledin (1997) definierar den. Med texttyp menar jag alltså textens yttre betingelser, det vill säga icke-språkliga kriterier som ämne, medium, funktion och publik. I detta fall handlar det framför allt om tre olika medium och tre olika funktioner: tidningar, böcker och broschyrer respektive nyhetsinformation, skönlitteratur och samhällsinformation.

2.2 Frågeställning

Jag ska alltså jämföra språket i de tre olika texttyperna på Centrum för lättläst. Utgångspunkten för undersökningen är att det finns olika sätt att skriva lättläst på, och den övergripande frågan är på vilket sätt texttypen påverkar den lättlästa texten. Jag kommer att ställa ett antal konkreta frågor om hur texterna ser ut när det gäller ordnivå, meningsnivå och textbindning i de tre olika texttyperna. Dessa är mina frågor:

- Förekommer det svåra ord och begrepp? Hur förklarar man dem i så fall?
- Använder man bildspråk?
- Hur fungerar det frasanpassade radfallet?
- Använder man aktiva fraser?
- Använder man bisatser?
- Hur använder man tempus?
- Förekommer långa meningar?
- Använder man samma ord eller synonymer?
- Hur använder man sambandsord?

2.3 Bakgrund till min frågeställning

Nu har det ju gått ett antal år sedan Centrum för lättläst startade sin verksamhet, och det lättlästa konceptet har hunnit förändras en hel del på vägen. Jag får intryck av att de olika enheterna på Centrum för lättläst funnit sina egna sätt att arbeta på, och att det fungerar mycket bra. På vissa håll finns dock ett önskemål om en diskussion kring vart det lättlästa konceptet är på väg.

När tidningen 8 SIDOR och LL-stiftelsen startade var texterna i första hand riktade till personer med intellektuella funktionshinder. Genren lättläst var ny och oprövad. Man utvecklade ett lättläst koncept baserat på den forskning som då fanns, bland annat Kyléns forskning kring begåvningshandikappade (1974, 1981).

Även om det lättlästa konceptet till stor del har sin grund kvar i detta så har många olika faktorer lett till att det lättlästa konceptet nu har blivit lite mer nyanserat. De lättlästa texterna närmar sig alltmer det "vanliga" språket.

Centrum för lättlästs uppdrag har även förändrats sedan rapporter visar att skolungdomar läser allt sämre (Skolverket 1996). LL-förlaget ska därför numera även rikta in sig mot gruppen lässvaga elever, vilket innebär att litteratur i gränslandet lättläst/allmänt lättlästa ungdomsböcker har tillkommit.

Tidningen 8 SIDOR har förändrats ganska mycket sedan starten på 1980-talet. Numer är den ganska lik en "vanlig" tidning, med allmänt lättlästa texter, även om det är tydligt att grunden ligger i det lättlästa konceptet.

När det gäller Lättläst-tjänsten är den stora skillnaden jämfört med de övriga enheterna att de själva inte "äger" sina texter – det vill säga att det är uppdragsgivaren som bestämmer hur den slutliga produkten ser ut. Här finns det alltså en speciell faktor att ta hänsyn till vid analys av dessa texter. Lättläst-tjänsten har också kravet på sig att alla ska kunna förstå, eftersom det kan handla om mycket viktig samhällsinformation.

3 Teori

3.1 Tidigare forskning om lättläst

Lättlästkonceptet är som sagt relativt nytt. Det var i början på 1980-talet som de första lättlästa texterna skrevs, i första hand riktade till personer med intellektuella funktionshinder. Dessa personer kallades vid denna tid för begåvningshandikappade. En av de tidigaste rapporterna som finns i ämnet lättläst är Kerstin Göranssons utvärdering av tidningen 8 SIDOR (1986): *Att skriva lätt*. Göransson har låtit flera grupper

med begåvningshandikapp läsa och diskutera tidningen med syfte att se hur begåvningshandikappet påverkar läsförståelsen. Göranssons rapport är ett slags pionjärbete, och det är hennes rapport som ligger till grund för Centrum för lättläst arbete än i dag. Därför kommer jag att summera en del av denna rapport, och därefter redogöra för lite senare forskning.

I Göranssons rapport finns utförliga beskrivningar av målgruppen, utifrån den tidens forskning kring begåvningshandikapp:

Ett begåvningshandikapp består av en nedsatt funktion i korttidsminnet samt en lägre abstraktionsnivå på tänkandet, dvs man förstår omvärlden på ett konkretare sätt än en person som har normalt utvecklad begåvning (Kylén 1981; 1985). Begåvningshandikappet innebär däremot inte att man har sämre långtidsminne än andra.

Göransson skriver med hänvisning till Kylén 1974 att normalbegåvade vuxna klarar av att hålla 5–9 enheter i minnet samtidigt. Men hos begåvningshandikappade är förmågan begränsad till 2–7 enheter beroende på grad av handikapp. Göransson drar slutsatsen att information därmed inte får ges i för hög hastighet. Man bör göra ett kort uppehåll efter varje informationsenhet.

Melin (2004) förklarar enheter ungefär så här: När vi börjar läsa en mening måste alla orden sparas i korttidsminnet tills vi får något begripligt att hänga upp den på. En mening som har många ord innan det förklarande verbet kommer belastar alltså korttidsminnet mycket mer än en mening där verbet kommer tidigt. Göransson nämner dock inget om detta.

Göransson använder den begåvningssteori som Kylén utvecklat (1974; 1985). Kylén menar att begåvningen utvecklas i fyra olika stadier, där det fjärde motsvarar en vuxen persons fullt utvecklade begåvning. De andra kallas för A–C, och han menar att man kan stanna på en av dessa nivåer. Då har man ett begåvningshandikapp, där A är den lägsta nivån. I begåvningen utvecklas en verklighetsuppfattning. Det sker genom att begåvningen ordnar våra erfarenheter och grupperar dem i fem olika kategorier: Rum, tid, kvalitet, kvantitet och orsak.

- Rum – svarar på frågan ”Var?”

Rumsuppfattningen hjälper oss att hitta vägen och att urskilja olika former.

- Tid – svarar på frågan ”När?”

Tidsuppfattningen hjälper oss att förstå när något ska inträffa eller har inträffat, och att avgöra hur länge det dröjer innan något ska inträffa o.s.v.

- Kvantitet – svarar på frågan ”Hur mycket/många?”

Kvantitetsuppfattningen gör att vi kan skilja på mer, mindre och lika många. Sedan utvecklas antalsuppfattningen med addition, subtraktion, sedan multiplikation och division.

- Kvalitet – svarar på frågan ”Vad?”

I kvalitetsuppfattningen utvecklas förmågan urskilja likheter och olikheter hos olika föremål och kunna gruppera dem i olika klasser.

- Orsak – svarar på frågan ”Varför”

I orsaksuppfattningen utvecklas förmågan att sammankoppla olika händelser i orsak-verkan-mönster.

Om man har ett begåvningshandikapp innebär det en lägre abstraktionsnivå i tänkandet, det vill säga att man har konkretare rumsuppfattning, tidsuppfattning, kvantitetsuppfattning, kvalitetsuppfattning och orsaksuppfattning.

Göransson menar att de som befinner sig på nivå A och B knappast kan tillgodogöra sig någon form av förenklad nyhetsinformation. Däremot kan personer med ett begåvningshandikapp som gränsar mot C-stadiet och de som ligger på C-stadiet ha stort intresse för detta. Ju svårare handikapp man har desto större betydelse har bilder och talad information för att man ska kunna tillgodogöra sig informationen.

Denna rapport betonar alltså att information till begåvningshandikappade personer ska ske med hänsyn till sämre korttidsminne och lägre abstraktionsnivå. Efter att ha utvärderat tidningen 8 SIDOR med hjälp av begåvningshandikappade blir Göranssons slutsatser ungefär dessa:

- handlingen får inte störas av ovidkommande detaljer
- man bör undvika ord och meningar med abstrakt innebörd
- tidigare erfarenheter av ordet spelar stor roll
- bilder är viktiga för överblicken av innehållet på en sida
- textstorlek spelar inte så stor roll
- typsnitt spelar ingen roll så länge de inte är ”tillkrånglade”
- mellanrubriker underlättar inte utan kan vara förvirrande
- skiljetecken verkar de flesta inte uppmärksamma

Göranssons rapport är troligen en av de största som gjorts på området. I boken *Vad är lättläst?* (2008) skriver Lundberg/Reichenberg att det inte finns några mer omfattande svenska studier kring läsning och personer med utvecklingsstörning. De berättar lite om ett pågående projekt där de har märkt vilket stort intresse många personer med utvecklingsstörning har för läsning. De som hade en lindrig utvecklingsstörning ville att texterna skulle vara spännande, och de personer som hade dubbla funktionshinder fokuserade på läsligheten, det vill säga bland annat stort teckensnitt.

Lundberg/Reichenberg menar att innehållet måste vara klart och tydligt när man skriver för personer med utvecklingsstörning. Viktigt är också att det är tydliga kopplingar mellan orden. Tätast koppling blir det om man ha en identisk upprepning, men det gäller också att hitta en balans så att det inte blir för tjatigt. Man bör undvika bildspråk, ordspråk, ironi och liknelser. Och eftersom vissa läsare har sämre korttidsminne är det lättare med huvudsatser. Denna bok behandlar ämnet lättläst ur flera perspektiv och fokuserar inte just på målgruppen personer med utvecklingsstörning. Den handlar om vad som gör en text begriplig och vem som behöver lättlästa texter. En annan bok med liknande inriktning är Maria Sundins

Lättläst – så funkar det (2007), som även den bygger på liknande läsbarhetsforskning samt mindre läsundersökningar.

När det gäller just lättlästa texter och personer med utvecklingsstörning finns det några studentuppsatser som behandlar ämnet, men de flesta undersökningar är mycket begränsade. En uppsats som bör nämnas är Ohlsson Kihls magisteruppsats *Hur begriplig är den lättlästa samhällsinformationen* (2005). Hon studerar hur begriplig myndigheternas lättlästa samhällsinformation är för vuxna med en begåvningsnedsättning. Utgångspunkten är fyra lättlästa texter från fyra statliga myndigheter. Ohlsson Kihl studerar dels hur begripliga texterna är för målgruppen, dels vad det är som gör en text svår. Resultatet visar att texterna oftast lyckades förmedla sitt övergripande budskap men att det kunde bli problem med vissa detaljer. Svårigheterna verkade bero på ordval, abstrakta förklaringar och otydligt innehåll, samt att texten krävde vissa förkunskaper.

Det finns ett antal studentuppsatser som behandlar lättlästa texter för olika målgrupper, ofta med ett så pass litet underlag som 3–7 testpersoner. Det är därför inte möjligt att dra några slutsatser utifrån dessa, även om det är bra att det görs undersökningar. En intressant uppsats är *Prova din text* (Sandberg, Spänning Westerlund, Wejderot 2006) som är en rapport om textanpassning och utprovning för olika målgrupper. Här finns ambitionen att försöka reda ut vad de olika målgrupperna för lättläst har för olika behov så att man kan specialanpassa texterna efter de olika behoven. Rapporten behandlar fyra målgrupper med behov av anpassade texter: personer med afasi, personer med dyslexi, invandrare samt personer med utvecklingsstörning. Nu är underlaget inte stort, det handlar om litet antal texter utprovade på endast 5–15 personer ur varje målgrupp. Studenterna kunde i alla fall konstatera att vissa saker skiljde sig åt mellan de olika grupperna, men kanske det intressantaste resultatet var att det även fanns stora skillnader inom grupperna. Det som en förstår kan någon annan ha svårt att förstå.

En person som engagerat sig mycket i frågor kring läs- och skrivsvårigheter är Torbjörn Lundgren. Boken *Framtidens läromedel för personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi* (2002) är enligt författaren ett första försök att samlat redovisa erfarenheter från ett flertal olika projekt med inriktning på att utveckla och prova olika former av läs- och skrivstöd för personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Lundgren presenterar en kravspecifikation och en bakomliggande behovsinventering. Här ligger alltså fokus på målgruppen personer med läs- och skrivsvårigheter som inte beror på utvecklingsstörning, synproblem eller afasi. Lundgren tar även upp nyare tekniska hjälpmedel som DAISY.

Utöver forskning om lättläst finns naturligtvis forskning rent allmänt om begriplighet av texter. Tyvärr är vi dock många som upptäckt att det inte finns mycket aktuell forskning på detta område. Den mest kända forskningen här är gjord av Björnsson (1968), Gunnarsson (1982) och Platzack (1974). Om läs- och skrivsvårigheter skriver även Melin (1989).

3.2 Teoretisk ram

Jag ska alltså jämföra det lättlästa språket i tre olika texttyper, och se vilka skillnader och likheter som finns mellan de olika texttyperna. Detta uppdrag kan nog tolkas på en mängd olika sätt, men jag har valt att utgå från Centrum för lättlästs eget språkdokument (se bilaga 1), där de själva förklarar hur de arbetar

med lättläst framställning. Utifrån deras egna kriterier undrar jag alltså vilka språkliga variationer som ryms inom det lättlästa konceptet.

Jag har hämtat min teoretiska ram från Hellspong/Ledins textmodell (1997). Från den modellen har jag valt ut vissa delar som har passat min undersökning. Modellen i sin helhet är intressant eftersom den lyckas få med så många olika nivåer av språket. Den försöker att täcka in alla tänkbara aspekter, och här ryms både traditionella och nyare synsätt på språket.

Egentligen skulle jag kunna använda hela modellen för att analysera lättläst, men det skulle tyvärr bli alltför omfattande, så jag blir tvungen att göra vissa avgränsningar.

Hellspong/Ledins modell lyfter först fram tre sidor av en text.

1. Sammanhanget eller kontexten
2. Uppbyggnaden eller strukturen
3. Framställningssättet eller stilen

Den allra första punkten i denna modell är sammanhanget eller kontexten. Det här är naturligtvis en helt avgörande aspekt för hur man bör tolka texten. I vilket sammanhang förekommer texten? Vilken genre eller texttyp är det? Vilka är läsarna? Frågor kring kontexten är förstas viktiga att ta hänsyn till i min analys, eftersom analysen också är en jämförelse av tre olika texttyper. Denna aspekt kommer alltså att finnas med, även om jag valt att koncentrera mig på den andra punkten, den om textens uppbyggnad eller struktur. Här handlar det om mera konkreta aspekter som textlängd, innehållsurval, ordval, bisatser, tempus och textbindning.

Den tredje stora punkten är framställningssättet eller stilen, och här kommer formgivningen in. Tyvärr måste jag göra en avgränsning även här, och inte fördjupa mig i till exempel hur text och bild stämmer överens, även om det är en ytterst väsentlig del av den lättlästa framställningen. Vad jag kommer att koncentrera mig på under denna punkt är det frasanpassade radfallet. Denna aspekt har både en visuell aspekt och en grammatisk, och därför lägger jag detta under punkt två, om textens uppbyggnad och struktur.

Jag gör alltså här en första avgränsning, att fokusera på textens uppbyggnad och struktur. Denna nivå handlar om att alla texter har tre huvudegenskaper:

1. Textuell struktur (form)
2. Ideationell struktur (innehåll)
3. Interpersonell struktur (relationen till läsarna)

Av dessa tre olika egenskaper är det den textuella strukturen som jag kommer att fokusera på. Den är i sin tur sammansatt av:

1. Lexikogrammatik (ord och meningar)
2. Textbindning (hur meningarna förenar sig med varandra)

3. Komposition (hur texten bygger upp sin helhet)

Av dessa tre olika komponenter är det främst lexikogrammatiken och textbindningen som jag kommer att analysera.

Inom lexikogrammatiken finns det nästan obegränsat många språkdrag att ta upp. Hellspong/Ledin har gjort ett urval under följande rubriker:

1. Ordklasser och ordbildning
2. Fraser
3. Satser
4. Meningar

Även textbindning är ett mycket stort område. Hellspong/Ledin skiljer på fyra olika typer:

1. Referensbindning
2. Tematisk bindning
3. Konnektivbindning
4. Retorisk bindning

Referensbindning handlar om referenterna (personer eller företeelser) i texten. Upprepar man samma ord eller varierar man sig med synonymer? Tematisk bindning handlar om ordföljden i en mening. Man brukar utgå från känd information och sedan introducera det nya i slutet av meningen. Konnektivbindning handlar om de småord som ofta används mellan fraser och satser, som *och*, *då*, *men* eller *därför*. Den retoriska bindningen kommer jag inte att analysera., och inte heller den tematiska bindningen, även om den skulle vara intressant att undersöka. Jag har i stället valt att titta på referensbindning och konnektivbindning.

Genom denna avgränsning har jag alltså valt ett textuellt spår. Min undersökning kommer därmed att fokusera på relativt konkreta aspekter på språket.

4 Material och metod

4.1 Metod

Min metod är materialstyrd, eller induktiv. Jag har alltså analyserat texter och dragit slutsatser utifrån vad jag har upptäckt. Jag har inte använt några statistiska eller kvantitativa metoder, utan undersökningen bygger nästan enbart på kvalitativa grunder.

Metoden är textanalytisk, med vissa kommunikationsetnografiska inslag. Kommunikationsetnografi innebär att man studerar språkbruk i dess verkliga miljö. Man kartlägger vem som skriver vad i vilket syfte och söker olika mönster i texterna. Man betonar gruppens betydelse och även olika individers kommunikativa roll i gruppen. Ofta fokuserar man inte så mycket på rent språkliga frågor utan mera på kommunikationsvägarna (Blåsjö 2006).

Inom kommunikationsetnografien är man öppen för vad man kommer att hitta. På det sättet är min metod kommunikationsetnografisk. Jag har under första månaden nästan dagligen varit på Centrum för lättlästs kontor. Där har jag suttit och ganska förutsättningslöst analyserat de tre olika enheternas texter. Jag har jobbat i olika rum beroende på vilken plats som varit ledig för dagen, och jag har haft många spontansamtal med dem som jobbar där. Jag har även haft en del inplanerade möten och kortare intervjuer med några av de anställda. (Eftersom de flesta intervjuer var ganska spontana och inte så noga antecknade kommer jag inte att bifoga dem.) Min kontaktperson har berättat väldigt mycket om allt möjligt som har med deras verksamhet att göra, och jag har fått ta del av många funderingar och sidospår av alla de slag. Jag har alltså försökt bilda mig en uppfattning inte bara om texterna utan även om förutsättningarna för dem.

När det gäller val av analysmaterial har jag försökt välja ut ett material som är så representativt som möjligt. Urvalet är tänkt att vara representativt på kvalitativa grunder, och ska alltså spegla mångfalden av texterna. Utifrån dessa texter har jag gjort allmänna iakttagelser och dragit generella slutsatser.

Jag började min analys genom att anteckna direkt i texterna eller på post-it-lappar när jag såg något som jag reagerade på. Jag var inte systematisk, utan noterade mest intressanta aspekter att fundera vidare på. I början var alltså min analys väldigt subjektiv, och utgick bara ifrån mina egna spontana reaktioner. Denna metod använde jag för att börja orientera mig i materialet. Jag upptäckte ganska snart att jag kunde gruppera in mina iakttagelser i ordnivå, meningsnivå och textbindning. Under dessa rubriker hade jag först ett stort antal underrubriker som jag sedan blev tvungen att sälla i för att inte undersökningen skulle bli alltför omfattande och ohanterlig.

Mina frågor rör sig alltså inom den textuella struktur som jag beskrivit i kapitel 3:2. Mer specifikt kommer jag att undersöka dessa frågor:

- Förekommer det svåra ord och begrepp? Hur förklarar man dem i så fall?
- Använder man bildspråk?
- Hur fungerar det frasanpassade radfallet?
- Använder man aktiva fraser?
- Använder man bisatser?
- Hur använder man tempus?
- Förekommer långa meningar?
- Använder man samma ord eller synonymer?
- Hur använder man sambandsord?

4.2 Material

Här kommer en beskrivning av det material som jag har använt i undersökningen.

Tidningen 8 SIDOR

Jag fick de senaste tolv numren av tidningen. Det visade sig att tidningen såg ungefär likadan ut från vecka till vecka, så där behövde inte urvalet vara så stort. Jag valde tre nummer, som inte ligger i följd.

Samhällsinformation (broschyrer), från Lättläst-tjänsten

Jag fick tolv broschyrer, utvalda av chefen på Lättläst-tjänsten, som skulle vara ett representativt urval för deras tryckta material, det vill säga spegla en mångfald olika texter. När det gäller broschyrerna är det lite större variation när det gäller till exempel innehåll, tilltal, målgrupp och så vidare, men de kan ändå ses som relativt homogena i sitt språk. Slutligen valde jag sju av dessa tolv broschyrer. Jag försökte göra urvalet så brett som möjligt.

Böcker från LL-förlaget

När det gäller LL-förlaget var urvalet lite svårare att göra. Jag fick först cirka tjugo böcker som min kontaktperson valde ut som exempel på olika genrer och riktade till olika målgrupper, men jag hade även ett helt bibliotek att tillgå, med ett par hundra LL-böcker. Där var jag och bläddrade en hel del, och jag läste ett antal böcker, helt eller delvis, för att få en så bred bild som möjligt av deras utgivning. Här finns alltså de allra största variationerna när det gäller olika slags texter, både när det gäller olika genrer, olika målgrupper och olika nivåer.

Förlaget betecknar nivåerna så här (Källa: Centrum för lättlästs webbplats):

Lätt = 3 och 3+

3) De skönlitterära böckerna är tjockare kapitelböcker med längre meningar och ovanligare ord. Bisatser och bildspråk förekommer. Handlingen kan hoppa i tid och rum och ha ett större persongalleri. Fackböckerna tar upp ämnen som kräver viss förförståelse men de är alltid illustrerade så att bilden stöder texten.

3+) Här kan författaren ta ut svängarna lite mer, ordförrådet är större, språket har bisatser och metaforer, meningarna är längre. Genom denna nivå vill förlaget visa att det lättlästa språket utvecklas. Nivån är lämplig för läsare som är på väg mot den "vanliga" litteraturen.

Lättare = 2

2) Handlingen är enkel och väl disponerad, ord och uttryck är välkända, meningarna korta. Böckerna är oftast illustrerade men pocketböcker och klassiker kan sakna illustrationer.

Lättast = 1 och 1+

1) Här finns böckerna där bilder är det som bär berättelsen. Mycket lite text med enkla meningar och korta rader.

1+) Lätta kapitelböcker där handlingen utspelas i vardaglig miljö och har få personer. Ordvalet är enkelt, meningarna korta. Böckerna har alltid många illustrationer.

Förlaget delar också in böckerna i olika avdelningar (Källa: Centrum för lättlästs webbplats):

- Återberättade böcker (svenska nutida, svenska klassiker, utländska klassiker)
- Lättlästa böcker i original (böcker för unga läsare, om kärlek, deckare och spänning, dikter, skönlitteratur)
- Faktaböcker (samhälle, historia, religion, konst och musik, mat, sport, djur och natur, övriga)
- Bokserier (lätt pocket, barn i världen, kärlekskiosken, spänning, mitt i Sverige)
- Ljudböcker (Mp3-böcker, dvd-böcker)
- Böcker samlade under tema (andra världskriget och rasism, Selma Lagerlöf, starka kvinnor, om personer med funktionsnedsättning)

När det gäller mitt urval från LL-förlaget valde jag ut ett så pass stort material att jag skulle få med en del av bredden. Därför valde jag sex böcker som jag anser täcker en del av den stora bredden: alla tre nivåer och flera åldersgrupper finns representerade, flera genrer, och både originallitteratur och återberättad litteratur finns med. En del av de böcker jag har valt är mycket efterfrågade inom genren, och någon tillhör dem som har hängt med länge, men jag har också valt böcker som inte fått lika stor uppmärksamhet. Det finns ett litet antal böcker på LL-förlaget som skulle kunna anses vara lite kontroversiella, alternativt nytänkande, eftersom språket ligger på gränsen till vad som kan kallas lättläst. Även om dessa böcker kanske inte är helt representativa så valde jag ändå att ta med en sådan bok, eftersom den är helt ny och gissningsvis kommer att nå en stor publik (boken om Jarlen).

Det material jag har valt består uteslutande av tryckt text, och alltså inga webbsidor. Denna avgränsning gjordes i samråd med min kontaktperson, eftersom vi båda ansåg att det skulle bli för många ytterligare variabler att undersöka med tanke på webbtexterns speciella förutsättningar.

4.3 Slutgiltigt materialurval

Det slutgiltiga materialurvalet inom respektive enhet blev tre nummer av tidningen 8 SIDOR, sju broschyrer från Lättläst-tjänsten samt sex böcker från LL-förlaget.

Tidningen 8 SIDOR:

Nummer 2:2010, 4:2010, 13:2010

Lättläst-tjänsten:

1. Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet Lättläst version av sammanfattningen av regeringens proposition 2009/10:65 (Regeringskansliet)
2. Hur jämställda är kvinnor i Sverige? Om kvinnors rättigheter på lättläst svenska (Sveriges Kvinnolobby)
3. Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (Regeringskansliet)
4. Kronans kanoner (Länsstyrelsen Kalmar län) Observera att denna skrift bara finns i lättläst version. Kalmar läns museum beslöt att ha hela skriften på lättläst svenska.

5. Om forum för levande historia på lättläst svenska 2009/2010
6. Rösta på oss! i valet 2006 De 7 riksdagspartierna berättar på lättläst svenska varför du ska rösta på dem i år.
7. Val till Europaparlamentet 2009 Så här röstar du (Valmyndigheten)

LL-förlaget:

1. Birger Jarl av Gudrun Wessnert, Nivå 3, Historia Fakta
2. En naken karl av Johan Werkmäster, bild Boel Werner, nivå 1+, Skönlitteratur i original
3. Fotografens död av Henning Mankell, bearbetad av Johan Werkmäster, Nivå 2, Lättpocket
4. I huvudet på Sigrid av Cecilia Davidsson, Nivå 2, Skönlitteratur i original
5. När man skjuter arbetare av Kerstin Thorvall, bearbetad av Kerstin Norborg, Nivå 3, Återberättad
6. Tappa hakan av Ylva Killander Nivå 2, Fakta övrigt

5 Resultat

Detta kapitel är indelat i fem avsnitt: Först beskriver jag min textmodell och sedan följer tre resultatavsnitt: ordnivå, meningsnivå samt textbindning. I varje avsnitt finns några underrubriker som i sin tur är indelade efter olika frågeställningar. I slutet av varje sådant avsnitt finns en sammanfattning. Sedan finns en slutsatsrubrik i slutet av varje resultatavsnitt (ordnivå, meningsnivå och textbindning) med diskussioner kring skillnader och likheter mellan de tre olika texttyperna och enheterna.

Rubrikerna i detta kapitel är:

- 5.1 Textmodell
- 5.2 Ordnivå
- 5.3 Meningsnivå
- 5.4 Textbindning

5.1 Textmodell

Den textmodell jag utgår från är hämtad från Hellspong/Ledin (1997), se kapitel 3.1. Från deras modell har jag alltså valt att analysera delar av den textuella strukturen. Den textuella strukturen handlar om språkets form, det vill säga ord, fraser, satser, meningar och stycken. Det handlar alltså inte om budskapet eller innehållet, och det handlar inte heller om de mer sociala aspekterna av språket.

Hellspong/Ledin ser den textuella strukturen som sammansatt av tre olika delar: lexikogrammatik, textbindning och komposition. Jag väljer att använda begreppen ordnivå och meningsnivå i stället för lexikogrammatik. Komposition kommer jag inte att undersöka alls.

Ordnivå

Jag kommer här att begränsa mig till att undersöka dels hur man hanterat de svåra orden, det vill säga ord som inte hör till allmänorden, dels om man använder bildspråk.

Meningsnivå

Här kommer jag att koncentrera mig på det frasanpassade radfallet, men jag kommer även att ta med lite blandade iakttagelser kring aktiva fraser, bisatser, meningslängd och tempus.

Textbindning

Här kommer jag att undersöka referensbindning och konnektivbindning. Textbindningen skulle även kunna ha placerats under ord- respektive meningsnivå eftersom referensbindning handlar om ordval och konnektivbindningen handlar om att binda ihop meningar. Nu väljer jag ändå att följa Hellspong/Ledins modell och har därför textbindning som en egen rubrik.

I min undersökning försöker jag att inte värdera texterna som lyckade eller mindre lyckade, utan mera notera att man ibland gör olika val, och att dessa val kan få olika konsekvenser för läsaren. Samtidigt bygger min analysmodell på mina personliga iakttagelser, och jag kan omöjligt göra denna analys med objektiva ögon. Jag vill här alltså poängtera att trots att jag vill vara objektiv så bygger undersökningen på mina egna reflektioner och de kommer att vara synliga.

5.2 Ordnivå

I detta avsnitt analyserar jag svåra ord och begrepp samt bildspråk. Jag definierar svåra ord som ord som inte hör till vardagsorden.

5.2.1 Svåra ord och begrepp

Det första man tänker på när det gäller lättlästa texter är nog att det handlar om orden. En lättläst text ska inte innehålla några svåra ord. Så funderar Wiman (2001) och så svarar även skolelever om vad som gör en text svår (Reichenberg 2008). Hur definierar man då vad som är ett svårt ord? Är det ett ord som är långt, svårt att uttala, svårt att stava till, eller ett ovanligt ord? Här tänker jag använda mig av definitionen *ord som inte hör till vardagsorden*. Men även om man bör undvika svåra ord så finns det ju tillfällen där man faktiskt behöver använda dem, och det kan också vara viktigt att kunna vissa svåra ord och att läsaren får utvidga sitt ordförråd.

I Centrum för lättlästs språkdokument (se bilaga 1) står det att en lättläst text ofta behöver förklara ord, uttryck eller fenomen. Där står även att det är viktigt att förklaringarna inte blir nedlåtande eller övertydligt pedagogiska. Nu har jag inte fördjupat mig i de så kallade sociala aspekterna av språket, eller den interpersonella strukturen med Hellspong/Ledins termer, men jag vill ändå notera att detta finns med i

språkdokumentet, och även om jag inte har undersökt tilltalet så är det ganska tydligt att detta perspektiv syns i deras texter. Det handlar om respekten för läsaren, eller kalla det för samspelet med läsaren.

I språkdokumentet står det också om olika faktorer som spelar in när det gäller ordförståelse. Det kan vara bristande förkunskaper, ovana vid svenska språket, funktionshinder eller brist på motivation. Den som är sportintresserad förstår svåra sporttermer, medan det kan vara svårt för andra läsare. Chefredaktören på 8 SIDOR är medveten om att vissa svåra ord slinker med ibland utan att förklaras. Detta gäller särskilt på sportsidorna, och särskilt sportmetaforer, men han menar att det kanske kan vara okej, med tanke på att sporten är så speciell. Undersökningar visar nämligen att antingen läser man sport eller så läser man inte sport. Den som läser sport förstår alltså, och den som inte läser sport berörs ju inte av det. Chefredaktören är medveten om problemet, men menar att det inte finns något givet svar på hur de borde förhålla sig till detta. Se mer under Bildspråk.

Som alltid handlar det ju även om vad man har för läsmål (se t.ex Gunnarsson 1989, Josephson 1991). Om man läser en artikel med målet att förstå vartenda ord kanske man blir väldigt irriterad på de ord man inte förstår, alternativt man läser med någon som kan förklara dem eller slår upp dem, medan det för en annan läsare kanske inte spelar så stor roll.

Det handlar ofta om en balansgång mellan att använda lätta ord men inte alltför lätta så att innehållet går förlorat. Samtidigt handlar det om balansgången hur mycket man bör förklara. Om förklaringarna blir för många och långa blir även detta svårt. Min fråga här är alltså – hur hanterar man de svåra orden? Vilka strategier använder man?

Ordlistor

Ingen av enheterna använder sig av ordlistor. Chefen för Lättläst-tjänsten och chefredaktören för 8 SIDOR svarar att de inte arbetar så. De menar att en ovan läsare har svårt att hoppa mellan texten och ordlistan, och tycker att det är bättre att en lättare förklaring finns integrerad i texten. I broschyrer från Lättläst-tjänsten kan det dock i undantagsfall förekomma ordlistor, när det är flera centrala viktiga begrepp som återkommer genom hela texten.

Broschyren *Rösta på oss! i valet 2006* är ett litet häfte där riksdagspartierna berättar varför man ska rösta på dem. Den inleds med information kring valet och hur Sverige styrs, och lite information om häftet. Sedan kommer en sida med rubriken: Några svåra ord. Här förklarar man fyra centrala begrepp: A-kassa, bidrag, skatter och välfärd. Så här beskriver man till exempel välfärd:

Välfärd är ordet för att staten i Sverige ordnar sjukvård, skolor och vård för de äldre till exempel. Detta är till för alla som lever i Sverige, även de som inte har så mycket pengar.

Genom att ha denna ordlista behöver man då inte förklara dessa centrala begrepp varje gång de förekommer, eftersom varje parti använder dessa ord.

I broschyren *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* finns ingen ordlista, men däremot inleds den med en sida där de förklarar lite om FN och vad en konvention är. Så här ser första stycket ut:

FN betyder Förenta Nationerna.
I FN ska länderna i världen komma överens
så att människor får leva i fred och frihet.
Länderna förhandlar och skriver avtal.

Liknande strategier används i flera av broschyrerna, att man inleder med att förklara de viktiga begreppen, dock oftast lite mer invävt i själva texten. Broschyren *Val till Europaparlamentet 2009 Så här röstar du* innehåller information om hur man röstar. Men den inleds med rubriken: "Vad är EU?". Sedan följer en kort förklaring kring EU. Detta mönster går att se i många av broschyrerna, att det alltså inte är ordlistor, men att man är noga med att se till att orden förklaras, på ett eller annat sätt. Nu har jag ju inte tillgång till förlagorna till dessa broschyrer, och det är möjligt att även förlagorna har en motsvarande struktur.

Hur förklarar man de svåra orden?

Det allra vanligaste sättet, både i Lättläst-tjänstens texter och i tidningen 8 SIDOR är annars att man förklarar de svåra orden och begreppen direkt, genom ett litet förklarande tillägg precis före själva ordet. Så här kan det se ut (8 SIDOR nr 4/2010):

...att det holländska företaget Spyker köper Saab av amerikanska GM. Uppgifterna kom från nyhetsprogrammet Rapport i SVT. Enligt rapport är det också klart att Spyker får lån av den europeiska investeringsbanken.

Här förklarar man på ett mycket enkelt sätt att Spyker är ett företag och det är holländskt. Man förklarar också att GM är amerikanskt. Här har skribenten gjort bedömningen att ordet företag inte behöver upprepas om GM, och även att företaget Saab är så pass välkänt att det inte behöver någon förklaring. Rapport får en förklaring att det är ett nyhetsprogram, medan SVT inte får någon förklaring. Skribenten bedömer antagligen SVT som så pass känt att det inte behövs. Den europeiska investeringsbanken får inte heller någon förklaring, även om den säkert inte är känd för alla. Här är det tydligt att det hela tiden handlar om avvägningar. Långa förklaringar gör texten längre, och det kan vara svårt att förklara allt med några korta ord. Jag antar att skribenten bedömde att läsaren kan lista ut ungefär vad den europeiska investeringsbanken kan vara för någonting, och att det inte är tillräckligt viktigt att förklara det.

Förklaringar där man uttalar att det är en förklaring

Ett sätt att förklara orden utan att störa löptexten är att göra som Tidningen 8 SIDOR i denna notis (nr 13/2010) om mobilskulder hos Kronofogden. Förklaringen kommer allra sist i notisen:

Kronofogden är en myndighet som ser till att människor betalar sina skulder.

Att man ger en uttalad förklaring är ganska vanligt på Lättläst-tjänsten. Detta exempel kommer från broschyren *Hur jämställda är kvinnor i Sverige?* Här upprepar man det svåra begreppet och ger det en explicit förklaring (min kursivering):

De mänskliga rättigheterna säger
att alla är födda fria och
att ingen människa ska bli diskriminerad
Att bli diskriminerad *betyder*
att bli orättvist behandlad.

En liknande variant är denna korta förklaring, från broschyren *Om forum för levande historia* (min kursivering):

Därför arbetar vi emot allt som säger
att människor inte är lika mycket värda,
det vill säga intolerans.

I broschyren *Kronans kanoner* finns många beskrivningar av denna typ (min kursivering):

Formen fick sedan torka över eld i ett dygn.
Då smälte fettets som bildade handtag och annat.
Det kallas a cire perdue, förlorad vax, på franska.

I den mycket populära boken *Tappa hakan* får man lära sig vad olika talesätt om kroppen betyder. Boken har mycket korta kapitel på två sidor där texten ligger på ena sidan och en illustration på den andra. Trots att denna bok ligger på nivå 2 förekommer en del ord som jag bedömer kan vara svåra för vissa läsare. Ofta förstår man dock av sammanhanget eller på illustrationerna vad som menas. Ordet *Tjejvasan* förklaras inte direkt, men konnotationer som *isiga spår*, *nerförsbackarna* och en bild på en tävlande skidåkare ger sammantaget många fingervisningar om vad Tjejvasan kan vara för något. I ett annat kapitel ur samma bok handlar det om en svensex – ett ord som säkert kan vara svårt för personer som är nya i Sverige. Detta ord får en mer explicit förklaring:

Hans kamrater träffas för att planera svensexan,
en fest för att ta adjö av ungarlivet.
De tänker busa med Alfons.

När kan man hoppa över förklaringarna?

Det måste vara en ständig avvägning att avgöra när en förklaring är nödvändig eller ej. I denna notis (nr 4/2010) har man bedömt att läsaren vet eller förstår att Libanon och Etiopien är länder och inte något annat:

Planet skulle flyga mellan Libanon och Etiopien men...

Om det hade varit lite mera okända länder hade man nog valt att skriva länderna Libanon och Etiopien. Följande exempel skulle jag betrakta som ett mellanläge när det gäller behov av förklaringar:

...säger migrationsminister Tobias Billström till Sydsvenskan.

Det finns säkert några som inte vet vad en migrationsminister gör, och vad Sydsvenskan är för något, men skribenten kanske bedömde att den som inte förstår kan ta reda på det på annat sätt?

När det gäller LL-förlagets texter är de ju indelade i olika nivåer, och språket kan därför variera ganska mycket mellan olika böcker. På nivå 1 och 2 är orden mycket lätta, och om det finns något svårare ord ser man till att förklara det på något sätt. På nivå 3 kan det förekomma lite svårare ord, men ofta förstår man dem på grund av sammanhanget. Ibland kan det finnas något enstaka svårt ord som inte är centralt i handlingen och därför inte borde vara något problem. Ett sådant exempel är ordet *slipstål* i boken *När man skjuter arbetare*. Detta ord kanske inte alla förstår, men det nämns bara som hastigast. I samma bok finns ordet *läroverksadjunkt*, som säkert inte yngre läsare förstår. Detta ord är däremot ganska centralt eftersom det är en av huvudpersonernas yrke. Men det framgår ju att han är lärare, så läsaren kan förhoppningsvis lista ut att läroverksadjunkt är en slags lärare.

En bok som sticker ut rejält för att vara utgiven på ett lättläst förlag är den historiska romanen *Jarlen och Kungariket*. Den här boken är svår i många avseenden, även på ordnivå. Här förekommer många ålderdomliga ord och uttryck som jag inte tror att unga läsare känner till: *trött efter barnsängarna* och *jordemödrarna* till exempel. Det finns heller inga förklaringar till dem. Men kanske att enstaka ord här och där ändå kan passera utan större störning. Vad jag däremot inte riktigt förstår är skribentens val att ibland låta läsaren få vänta mycket länge innan svaret kommer. Först på sidan 8 kallar Birger jarl sin skrivare vid namn: Edwin från Kildare. Namnet återkommer på sidan 10. På sidan 13 nämns en plats som heter Kildare:

Själv bad jag särskilt till den heliga Brigida av Kildare
eftersom det är därifrån jag kommer.

Först på sidan 40 får vi veta mera:

Jag minns min egen barndom i Kildare på Irland

Jag skulle misstänka att vid det här laget har de flesta läsare glömt att de redan läst ordet Kildare. Och kanske spelar det ingen roll. Kanske fånglas man så av själva historien att det är av mindre vikt vad Kildare är för en plats? Författaren har valt detta berättargrepp ganska genomgående, att man ofta får vänta länge på förklaringarna. Detta grepp går emot lättlästkonceptet som ju säger att texten ska ha en tydlig röd tråd. Men det finns säkert andra skäl till att välja detta grepp – författaren kanske prioriterar att läsningen ska vara fångslande, och denna stil är förmodligen ett sätt att göra handlingen mera spännande.

Vem är läsaren?

Som sagt, avvägningar är det hela tiden. Men det handlar ju också om vem som är läsaren. För unga läsare är väl till exempel Facebook ingenting som behöver förklaras, och det gör man inte heller i nr 4/2010, som har en artikel om falska grupper på Facebook, och i kolumnen som handlar om samma ämne. Däremot väljer en annan skribent denna formulering: ”på mötessajten Facebook” i en längre artikel i nr 2/2010 som handlar om året som gått. Kanske blev det två olika skribenters olika bedömning eller så var det situationsanpassat efter vilka som läser vilken artikel.

När det gäller sporttexterna finns det många ord eller framförallt uttryck som är svåra för den som inte är invigd. För den som mest är van att tänka på ordet *form* mera bokstavligt kan dessa meningar kanske först vara förvirrande:

Helena Jonsson och Anja Pärsson visar fin form inför OS i Vancouver. (nr 2/2010)

Men många är oroliga för formen. (nr 2/2010)

Begreppet *sluta* kan också användas på ett speciellt sätt:

Hellner slutade fyra och missade en pallplats. (nr2/2010)

Uttrycket *missa en pallplats* kanske vana sportläsare förstår, men kan nog vara lite för långsökt för andra läsare.

Sammanfattning om svåra ord och begrepp:

Jag skulle vilja påstå att de allra flesta texter antingen undviker svåra ord eller förklarar dem. Alla tre enheter verkar ha mycket genomtänkta strategier för hur de förklarar svåra ord och begrepp. De har ett antal varianter som de använder sig av beroende på sammanhanget. Om jag ska jämföra de olika enheterna blir nog slutsatsen ändå att Lättläst-tjänsten verkar vara extra noga med det pedagogiska, det vill säga att de verkligen ser till att alla svåra ord förklaras. Även 8 SIDOR är noga med detta, även om inte riktigt allt förklaras. När det gäller LL-förlaget är det svårare att säga något generellt eftersom det finns stora variationer, men jag skulle ändå säga att medvetenheten är mycket stor i de allra flesta fall.

5.2.2 Bildspråk

Begreppet bildspråk kan definieras på olika sätt. Med bildspråk menar jag metaforer, metonymier och liknelser.

”Bildspråk och metaforer kan missuppfattas av en del läsare.” Så står det i Centrum för lättläst språkdokument (se bilaga 1). Tidigare har rekommendationerna kring bildspråk varit ännu tydligare: det ska inte vara bildspråk eftersom läsarna har svårt att tolka saker abstrakt, och de förstår då inte alls (t.ex. Göransson 1984). Numera är denna rekommendation lite modifierad. Målgruppen för lättlästa texter har ju

breddats betydligt under de senaste åren, och det finns tvärtom många läsare som tycker att bildspråk underlättar.

En av dem som förespråkar användandet av bildspråk är författaren Torbjörn Lundgren, själv dyslektiker. Han menar att bildspråk kan förstärka förståelsen av innehållet i texten. I boken *Framtidens läromedel för personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi* (2002) tar han upp detta exempel:

Han satt och kände sig som han trodde att en björk känner sig då frostnätterna börjar nypa bladen gula. Och som björken känner sig då den väntar på att höststormen ska klä av den helt.

Lundgren menar att sådana förstärkningar av faktainnehåll kan vara avgörande för om läsaren minns det han/hon läst, eftersom det ökar antalet associationsmöjligheter. Det utvecklar dessutom läsarens språk. Lundgren menar vidare att läsning kräver ett visst motstånd och överraskningar. Väl använda oförutsägbara liknelser kan också förenkla läsningen. Exempel:

...när han vände sig i sömnen och månljuset träffade honom ur annan vinkel, såg han exakt ut som en silverservis om tjugosju delar, komplett med salladsskål och soppterrin.

Jag tror visst att Lundgren kan ha en poäng i sitt resonemang, och när det gäller skönlitteratur kan det vara väl värt att fundera över. Men jag skulle knappast tro att detta bildspråk är användbart inom texttyper som samhällsinformation. När det gäller journalistik kan det möjligen fungera för vissa texter, se diskussion om sportjournalistik tidigare i detta kapitel, och exempel längre fram i detta kapitel.

När det gäller min jämförelse mellan de tre olika texttyperna är det av naturliga skäl stora skillnader just när det gäller bildspråk. På Lättläst-tjänsten har jag inte sett något bildspråk alls, vilket man inte heller brukar se i texttyper som samhällsinformation. Så här skriver Lättläst-tjänsten på sin webbplats:

http://www.lattlast.se/pub/5651/historik_ll.pdf

Allt fler läsare

Vi har lärt oss mer om
hur personer med intellektuella funktionshinder läser.
Då har vi förstått hur viktigt det är
att använda korta meningar och enkla ord
som verkligen talar om vad det handlar om,
så att läsaren inte missuppfattar något.
Den kunskapen har vi haft nytta av
när vi skriver för fler och andra läsare,
till exempel människor
som just lärt sig svenska.
De behöver också ett tydligt och enkelt språk
utan ordspråk eller ord som kan betyda
många olika saker.

I tidningar kan man väl se bildspråk i något större utsträckning, i alla fall när det gäller sport och kultur, och detta mönster följer även tidningen 8 SIDOR.

Den texttyp som man väl förknippar bildspråk mest med är skönlitteratur, och därför kommer min analys av bildspråk först och främst att handla om LL-förlagets böcker. Tidningen 8 SIDOR analyseras även med några exempel.

LL-förlaget

Av de sju böcker som jag har valt att analysera hittar jag bildspråk i fyra av dem. Men frågan är också var gränsen går för bildspråk. Många av våra vanliga ord är faktiskt bildspråk utan att vi kanske tänker på det. I boken *I huvudet på Sigrid* förekommer en hel del bildspråk, där alla är så pass etablerade att de inte borde vålla några problem för läsaren:

Sigrid känner oron komma krypande.

och

Sigrid är nästan tacksam över att vintern
närmar sig och trädgården går i vila

I samma bok finns också detta uttryck med, som väl också är ganska etablerat, men möjligen kan uppfattas som något svårare av vissa läsare:

Alltid samma restaurang, eller rättare sagt:
alltid restauranglokalen vid torget.
Den byter ägare som andra byter strumpor.

Om författaren hade lagt in ett *precis* efter *ägare* hade den förmodligen varit lite lättare att läsa, men då kanske något av det roliga försvinner i formuleringen.

En bok som också använder sig av en del bildspråk är *När man skjuter arbetare*. *Precis* som *I huvudet på Sigrid* skapar bildspråket den speciella stämning som råder i båda dessa böcker:

Hans röst svepte in över Hilma,
ja den var både skrämmande och som
en sötma i hennes kropp.

I deckaren *Fotografens död* däremot är det svårt att hitta metaforer. Stilgreppet är här av en helt annan art. Här är allt mycket tydligt och precist beskrivet, och intressant nog är det mycket spännande trots en mycket avskalad berättarstil.

Boken *Jarlen och Kungariket* ligger på en nivå som jag skulle kalla för gränsfall för vad som kan kallas lättläst, se även diskussion tidigare i kapitlet om svåra ord. Den är full av både svåra ord och metaforer som inte förklaras. Följande utdrag kan nog vara svårt att förstå för vissa läsare:

Förlorarnas historia blir aldrig skriven.
Den följer dem i graven.

Återigen, denna bok har många intressanta stilgrepp och den är mycket konsekvent i sin speciella stil. Jag tänker att författaren medvetet har valt detta grepp av något skäl, kanske som ett experiment, kanske för att hon tänker som Lundgren att läsning kräver ett visst motstånd och överraskningar. Kanske vill hon bara utmana lättlästkonceptet?

I boken *Tappa hakan* förklarar man vad olika talesätt om kroppen betyder, men i de korta berättelserna som ska illustrera dessa talesätt använder man ibland även ytterligare bildspråk:

Anna har inga pengar kvar.
Hennes firma har gått omkull
och hon är skyldig banken en massa pengar.

Kanske förstår man av sammanhanget vad *gått omkull* betyder, men det gäller nog inte alla läsare. Sista meningen i den korta berättelsen är också bildspråklig, men skulle kunna tolkas bokstavligt om man är obekant med uttrycket:

Anna begriper sig ju inte på affärer.

I samma bok används också några partikelverb som skulle kunna ses som metaforer. Man måste läsa dem som partikelverb med uttalsbetoning på prepositionen om man ska kunna förstå det bildspråkliga. Här handlar det mer om att känna igen just den här konstruktionen i svenska språket, vilket möjligtvis kan vara svårt för personer som är nya i Sverige. Denna mening skulle vara fullt möjlig att läsa utan betoning på prepositionen, men betydelsen skulle bli en helt annan:

– Smaka av dressingen, Ole, ber hon.

I denna mening ur samma bok finns två partikelverb (dra åt och dra ur) där det alltså gäller att lägga uttalsbetoningen på prepositionen:

Att dra öronen åt sig
betyder att du blir misstänksam
och vill dra dig ur en besvärlig situation

8 SIDOR

Som jag tidigare nämnt förekommer det ibland bildspråk i 8 SIDOR, men i stort sett bara i sportartiklar. För en person som är van att läsa sportsidor är detta förmodligen inte något problem över huvud taget, medan möjligen en läsare som aldrig läser sport kanske stöter på några nya begrepp. Jag skulle ändå tro att de flesta läsare förstår av sammanhanget vad som menas, eftersom sportmetaforerna är så pass genomskinliga.

– Vi vet att vi kan mycket bättre. Det är bara att knyta näven och komma igen vid OS, sade Anette Norberg [...] (nr 4:2010)

Nu laddar de stenhårt till OS. (nr 4:2010)

Det kan bli en kamp som det slår gnistor om (nr 13:2010)

Det kan även förekomma bildspråk även i nyhetsartiklar, men då handlar det om citat:

– Det är kört för Obamas sjukvårdsförslag. (nr 4:2010)

Sammanfattning om bildspråk

Bildspråk används inte alls i Lättläst-tjänstens texter. Det används något på tidningen 8 SIDOR, främst i citat, och i vissa av de skönlitterära böckerna på LL-förlaget. Jag har däremot inte sett någon bok där bildspråk används väldigt mycket, utan snarare används det ofta mycket försiktigt.

Slutsatser om ordnivå (svåra ord och begrepp samt bildspråk)

Generellt verkar alla tre enheter vara mycket medvetna om ordval, och även vara mycket noga med att förklara svåra ord och begrepp. Mest noga med att alla ska förstå orden verkar Lättläst-tjänsten vara.

5.3 Meningsnivå

Jag har under meningsnivå valt att koncentrera mig på det frasanpassade radfallet, delvis eftersom det verkar vara ett ganska outforskat ämne. Men jag börjar med lite blandade iakttagelser.

5.3.1 Blandade iakttagelser: aktiva fraser, bisatser, meningslängd och tempus

Detta avsnitt handlar om aktiva fraser, bisatser, meningslängd och tempus. När det gäller meningsnivå står det inte mycket i Centrum för lättlästs språkdokument (se bilaga 1). Men de två aspekter som kanske är

mest signifikanta för lättläst-konceptet finns med. Det handlar om aktiva fraser och om bisatser. I dokumentet står det att aktiva fraser klargör vem som gör vad på ett tydligare sätt än passiva fraser, och att syftningar och bisatser kan vara svåra att hänga med i om de är många och komplicerade. Även om dessa två aspekter fortfarande är grundpelare har de nyanserats något jämfört med Centrum för lättlästs tidigare skrivhandledning (2001) där det tydligt uppmanas att man ska skriva aktivt och att man främst ska skriva huvudsatser.

Aktiva fraser

Det verkar som om i princip alla skribenter i min undersökning har tagit till sig detta att använda aktiva fraser. Jag hittar endast i undantagsfall någon passiv fras, då oftast motiverad: ”När man gör det *frigörs* massor av koldioxid” (Min kursivering, 8 SIDOR 4/2010). Jag har även i något fall tyckt att en aktiv fras gjort meningen svårläst och föredragit en passiv. ”Därifrån förde skepp kanonerna till Karlskrona.” (Ur Kronans kanoner.) Men eftersom detta fungerar väl inom alla texttyper tänker jag inte fördjupa mig i det.

Bisatser

När det gäller bisatser är det lätt att konstatera att det är alldeles fullt av dem, i alla texttyper. Till och med den väldigt lätta boken *Fotografens död* innehåller bisatser. Fast här är de mycket noga utplacerade mitt bland alla huvudsatser. Även Lättläst-tjänstens texter innehåller många bisatser av olika slag. Jag hittar många att-satser, adverbiala följd-bisatser (så att) och villkorsbisatser (om). Dessa används i pedagogiskt syfte, för att förklara orsak och verkan, vilket gör texterna begripliga. Jag tror att de är på helt rätt väg när de använder bisatser på detta sätt. Det är inte bisatserna som gör texterna svåra, så länge de används på rätt sätt. Inskott däremot rekommenderas inte, och används inte heller vad jag kan se.

Meningslängd

En aspekt som faktiskt inte nämns i Centrum för lättlästs språkdokument är meningslängd. Annars är meningslängden en klassiker inom läsbarhetsforskningen. Eftersom väldigt många före mig har studerat meningslängdens påverkan anser jag frågan ganska utredd. Jag är säker på att skribenterna av de texter jag analyserat är medvetna om den forskning som bedrivits i ämnet (se kapitel 5:3:2 och 3:1). Skribenterna verkar i alla fall följa det välkända allmänna rådet att blanda långa och korta meningar. Det finns naturligtvis exempel på meningar som kan diskuteras, och under Frasanpassat radfall kommer jag att diskutera fall där jag anser att meningslängden kan bli aningen lång.

Tempus

Jag vill även nämna något om tempus. Göransson (1984) upptäckte i sin tidiga utvärdering av 8 SIDOR att det var vanligt att läsarna inte uppfattar att det står att något kommer att hända. Det man läser i tidningen tror man redan har hänt. Nu hittar jag tyvärr ingen bilaga där jag kan läsa de artiklar som refereras, men vad jag förstår var tempus korrekt angivet.

I min undersökning av 8 SIDOR har jag i alla fall upptäckt flera artiklar där presens används för sådant som inte har hänt, alltså futurum. Presens är visserligen det vanligaste sättet att uttrycka framtid på i svenska språket, precis som det även är normalt att använda presens vid dåtid (historiskt respektive annalistiskt presens) (Ekerot 2004, Hultman 2003). Presens kan alltså betyda både dåtid, nutid och framtid. När det gäller lättlästa texter bör man ändå kanske vara försiktig med att använda presens för

framtid. Här kommer några exempel ur längre artiklar eller notiser. (Raderna är brutna som i tidningen, och ska inte läsas som frasanpassat radfall. Detta gäller alla exempel från tidningen 8 SIDOR):

Färre barn kommer att döpas och färre ungdomar kommer
att konfirmera sig. Det här betyder att Svenska kyrkan
förlorar omkring en miljard kronor, tror cheferna. (nr 2/2010)

För en van läsare vållar *förlorar* inga problem, man förstår att det betyder *kommer att förlora*. Men om man har en tendens att uppfatta att det som står i tidningen redan har hänt kanske det kan vara oklart om Svenska kyrkan redan har förlorat de pengarna. Ett annat exempel av samma typ:

Partiet vill börja med något som kallas
Första jobbet-avdrag. Avdraget gör det billigare
för företag att anställa långtids-arbetslösa ungdomar. (nr 2/2010)

Det handlar alltså om något som eventuellt kan hända, men framställs genom presens, *gör*, möjligen på ett förvirrande sätt. Här är det kanske lätt att tro att det här avdraget redan finns? Sista exemplet har även ett partikelverb som kan ställa till det:

Barack Obama och Dmitrij
Medvedev, som är ländernas
ledare nu, skriver på ett nytt
avtal i nästa vecka. (nr 13/2010)

Här framgår det visserligen i slutet av meningen att det inte har hänt, men det kanske ändå är lätt att tro att de håller på och skriver eller redan har skrivit.

Sammanfattning om aktiva fraser, bisatser, meningslängd och tempus

Alla enheter använder i princip genomgående aktiva fraser. Alla enheter använder enklare bisatser, ingen använder inskott. När det gäller meningslängd är det en genomtänkt blandning av korta och långa meningar, och även detta gäller alla enheter. Det enda som sticker ut lite är Lätläst-tjänstens texter som ibland har ganska långa meningar eftersom de använder denna frasindelning delvis som en form av kommatering (mer om detta under frasanpassat radfall). När det gäller tempus har jag bara noterat att tidningen 8 SIDOR använder presens ibland där det kanske skulle vara tydligare att använda futurum.

5.3.2 Frasanpassat radfall

Frasanpassat radfall är något som brukar nämnas helt kort när man letar förklaringar för vad som karakteriserar lättlästa texter. Men vad är det egentligen? Jag letar efter instruktioner bland Centrum för lättlästs material och i mina övriga källor, och det brukar beskrivas ungefär så här:

Man ska skriva med korta rader (max 50-55 tecken på en rad), och man börjar alltid en ny mening på ny rad. Om meningarna är långa delar man upp dem när det är naturligt att göra en paus.

Jag har ingenstans sett någon problematisering av detta. Det tycks vara upp till varje enskild skribent att avgöra var den där pausen ska vara någonstans.

Om det frasanpassade radfallet finns det inte mycket forskning, vare sig hur man gör när man ska skriva med det eller hur det fungerar vid läsning. Här saknas det verkligen en ordentlig läsarundersökning om hur radfallet egentligen uppfattas.

Den amerikanska forskaren Rasinki har (Sundin 2007) undersökt frasanpassat radfall på barn med lässvårigheter i 8-9-årsåldern och något äldre. Han kom fram till att det var ett bra stöd för dessa läsare. Torbjörn Lundgren (2002) skriver att det visserligen kan vara till hjälp för dem som är mycket ovana läsare. Men det är generellt inte till hjälp för dem som har fått lite mer läsvana. Då kan det istället motarbeta "flytet" i läsningen.

Holmström (2003) har i sin B-uppsats testat texter med radfall på tre vuxna män i gruppen ringrostig läsare. Det är naturligtvis ett alldeles för litet underlag, men undersökningen visade att den löpande texten med ojämn högermarginal uppskattades mer än en text med radfall.

För mig är det frasanpassade radfallet en helt ny bekantskap. Jag har försökt analysera hur man använder det på Centrum för lättläst, och om det finns olika sätt att hantera det på. Det visar sig finnas vissa skillnader. Tidningen 8 SIDOR använder inte alls radfall eftersom tidningsspalterna är så pass smala att det inte fungerar med radfall. Det blir lättläst ändå, menar de.

När det gäller LL-förlaget kan man se lite olika strategier i olika böcker. Så här står det i *Text och språk* (förlagets informationsblad):

LL-texter har vänsterställd marginal och fri högermarginal, med ett så kallat frasanpassat radfall. Det innebär att raden bryts efter en eller flera meningar där det är naturligt att göra paus. I vissa böcker experimenterar vi med ett modifierat radfall, i några få har vi en fritt löpande text. Det viktiga är att rytmen i texten känns bra och att sidan som bild ser bra ut.

När det gäller Lättläst-tjänsten använder man konsekvent frasanpassat radfall, även om det verkar kunna användas på lite olika sätt.

Det är märkligt med radfallet. I vissa texter tänker jag knappt på det. Texten bara flyter på. Ibland tänker jag på radfallet hela tiden, därför att jag luras i min grammatiska tolkning. Det blir som att lära sig en ny grammatik, som inte riktigt går att lita på. Ibland signalerar radfallet att det är ett kommatecken, men ibland inte. Ibland fortsätter meningen på ett oväntat sätt på nästa rad. I min analys av radfallet kommer jag framför allt att ta upp meningslängd och placeringen av radfallet.

Hur långa blir meningarna?

Att skriva med frasanpassat radfall är att kunna skriva mycket längre meningar än om man bara använde punkt och kommatecken som markeringar. Man får så att säga ytterligare ett verktyg för meningsuppbyggnad. På så sätt blir det som en egen grammatik. Det här kan vara problematiskt i vissa fall, medan det i andra fall fungerar hur bra som helst.

Angående meningslängden så hör den till de faktorer som sedan länge har ansetts påverka hur lätt eller svår en text är. Björnsson (1968) är en av dem som undersökt ämnet. Nu är det många forskare efter honom som har problematiserat detta och som visar att det inte riktigt är så enkelt att långa meningar är svåra att läsa och korta meningar är lätta. Ämnet är mer komplext än så (Platzac 1974, 1989). Även Hellspong/Ledin (1997) diskuterar meningslängd. De menar att en nackdel med för korta meningar är att sammanhanget hotas, och det blir lösryckt. Dessutom ökar redundansen (överflödiga ord som vi redan känner till) och texten kan bli långtråkig. Däremot menar de att det ofta är effektivt att låta meningslängden växla och till exempel formulera viktiga påståenden med få ord. Dessa ord lyfts då fram och blir lättare att se. Även om Hellspong/Ledin inte diskuterar lättläst som i det lättlästa konceptet, så kan man nog hävda att detta har en ganska stor relevans även för lättlästa texter, om inte ännu större.

Här följer ett ganska typiskt exempel på hur ett stycke kan se ut, som också är en grafisk mening, det vill säga som avgränsas av stor bokstav och punkt. Exemplet är taget från broschyren *Hur jämställda är kvinnor i Sverige?*

Länderna ska göra allt som de kan
när det gäller politik, kultur och ekonomi
för att kvinnor ska kunna utvecklas
och få bättre liv.

Denna mening är på 24 ord. Om den inte hade varit skriven med radfall hade den nog upplevts som relativt lång och kanske svårläst för målgruppen. Utan radfallet hade man förmodligen behövt skriva om hela meningen och delat upp den i minst två meningar. Man hade behövt andra strategier. På det sättet är det intressant att radfallet alltså kan användas som en slags ytterligare meningsavskiljare förutom de vanliga skiljetecknen.

Det finns många goda exempel på att långa meningar verkar fungera bra med hjälp av radfallet. Men det finns också många exempel där jag tror att man lite slentrianmässigt använder sig av långa meningar. Kanske man ibland skriver långt ”av bara farten” eftersom radfallet gör att det ser lättläst ut ändå?

Här är ett exempel på ett stycke och grafisk mening från informationsbroschyren *Den nya skollagen*:

Den nya skollagen är en viktig del i regeringens
arbete för en bra skola och
vi har arbetat särskilt för kunskap, trygghet
och för att öka möjligheterna att kunna välja skola.

Den här meningen har 31 ord. Min reflektion är att den är onödigt lång. Man hade kunnat dela upp den på två meningar och sätta punkt efter *en bra skola*. Kanske kan detta exempel ses som ett överutnyttjande av radfallet?

Problemet med ordet *och*

Det finns även exempel på meningar som inte är fullt så långa men som ändå skulle tjäna på att delas upp i två. Här kommer ett ganska vanligt exempel på problemet med ordet *och*. Detta ord kan användas både för att samordna satser och för att påbörja en ny sats. I denna mening handlar det om två fristående satser, men det svåra är hur man ska veta det? Det är lätt att läsa på som om det vore en samordnad sats, men så får man hejda sig när plötsligt meningen blir konstig. (jfr garden path) Exemplet är från broschyren *Kronans kanoner*:

Det var svårt att gjuta kanoner
och de duktiga gjutarmästare som fanns
var mycket omtyckta och kända.

Nu ska man ju inte använda kommatecken i dessa texter, annars hade det ju varit enkelt att lösa det genom ett kommatecken efter kanoner. Men det går ju också att sätta punkt efter *kanoner* och börja en ny mening med *Och de duktiga*, alternativt *De duktiga*. Nu finns det nog de som menar att en mening inte bör börja med *Och*, men problemet med att hoppa över *och* är att meningarna hade blivit lite ”stolpiga” och saknat samband. Så hur gör man? Försöker att hitta ett annat sambandsord? Jag har definitivt inte något svar, jag vill bara belysa problemet. Här kommer ett till exempel på samma sak, från broschyren *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*:

Samhället måste visa respekt för familjen
och familjer med personer med funktionsnedsättning
måste få skydd och stöd
så att de kan få sina rättigheter

Här kan man läsa de två första raderna som två samordnade satser och sedan punkt, och alltså tro att man menar att samhället måste visa respekt även för familjer med personer med funktionsnedsättning. Det hade varit lättare att förstå, menar jag, om man satte punkt efter *familjen*. Samma diskussion gäller även här, om man kan börja en mening med *Och* eller om man kan hitta andra sambandsord. Ytterligare ett exempel kommer här, från broschyren *Den nya skollagen*:

Alla måste kunna välja den skola
som arbetar på ett sätt som passar dem
och skolan blir bättre
om det finns olika slags skolor.

I detta fall skulle man ändå kunna göra två meningar utan att det blir för ”stolpigt”, anser jag. Punkt efter *dem*. Ny mening börjar på *Skolan*.

Var placerar man radfallet?

En annan fråga är hur man egentligen bör tänka när det gäller var radfallet ska sättas. Det finns vad jag förstår inga direkta instruktioner kring hur man egentligen bör tänka. ”Man bryter när det känns naturligt”, är den allmänna riktlinjen, och ”man bryter efter en fras”. Men vilken slags fras ska man då bryta efter? Jag tänker att man nog borde hålla ihop nominalfraser i alla fall. I exemplet med den nya skollagen blir det dessa fyra fraser i den första delen av meningen: *Den nya skollagen, en viktig del, regeringens arbete, samt en bra skola*. Ska man hålla ihop prepositionsfraser borde *i regeringens arbete* respektive *för en bra skola* hållas ihop. Men här väljer man alltså att bryta av efter *regeringens*. Det kan hända att skribenten bara hade bråttom, men eftersom jag ser liknande exempel i flera texter från Lättläst-tjänsten måste jag ändå ställa frågan.

Jag märker att jag hakar upp mig oftare på radfallet när jag läser texterna från Lättläst-tjänsten än när jag läser de skönlitterära texterna. Det är en intressant iakttagelse, eftersom det troligen beror på andra faktorer än att de använder radfallet på olika sätt. Vid en närmare analys av de skönlitterära texterna stöter jag nämligen ibland på precis samma problem där. Skillnaden är förmodligen att jag blir så fånglad av historien att jag bortser från om ”flytet” haltar. Det blir liksom ”flyt” ändå – eftersom jag läser i ett helt annat tempo! Men exemplen är många där radfallets placering kan diskuteras även i de skönlitterära texterna.

Henning Mankells *Fotografens död* (bearbetad av Johan Werkmäster) är placerad på nivå 2. Denna bok har sålt extremt bra, och jag kan förstå det av flera skäl. Jag upplever boken som extremt lättläst trots att det är en ”riktig” deckare. Här är meningarna mycket korta, men ändå har boken ett synnerligen smidigt ”flyt”. Vid en första genömläsning tror jag att skribenten har utvecklat ett närpå perfekt gehör för det frasanpassade radfallet. Och det har han kanske – för det ”känns” nämligen så! Men vid en lite mer noggrann analys finner jag ändå ett liknande exempel som i exemplet med den nya skollagen:

I början trodde jag
att det var en sorts sorg
som hade med vår dotters
svåra handikapp att göra.

Även här bryts raden mitt i en nominalfras: *vår dotters svåra handikapp*. Detta läste jag alltså utan att uppleva det som störande på något sätt. Kanske är förklaringen att texten fungerar lite grann som poesi? Skribenten känner in rytmen, och sätter radfallet så att det upplevs som rätt, även om det rent grammatiskt blir ett radbryt mitt i en fras?

När en rad kan läsas som en självständig sats

Det finns också fall där man bryter raden på ett sådant sätt att man kan läsa rad nummer två som en självständig sats. Det kanske inte vållar något större problem om man är en god läsare och läser i normalhastighet, men jag tänker att det kan vara svårt för en läsare som kämpar sig igenom texten. Detta exempel är taget från en bok där jag bedömer att radfallet annars fungerar mycket bra, *I huvudet på Sigrid*:

I fyrtionio år var de gifta, och inte en enda gång
under denna tid satte Valter på tvättmaskinen.
Sigrid å sin sida tvättade aldrig bilden eller grävde
i blomsterlanden.

Här är mitt förslag att man håller ihop *en enda gång under denna tid*. Förslagsvis kan man göra tre rader i stället för två av denna mening, så att radfallen hamnar efter *gifta* och *tid*. Men å andra sidan kan man ju också anse att det är bra att verbet kommer direkt efter *tid*, på samma rad.

Liknande exempel finns även i Lättläst-tjänstens texter. I detta exempel från broschyren *Rösta på oss!* kan man luras att tro att det är punkt efter första raden:

Vi vill ha strängare regler
för om någon arbetsgivare
behandlar invandrare sämre.

Här finns en risk att man kan tro att man ska läsa som om det vore punkt efter *regler*. Då fortsätter man att läsa *för om* som om det stod *därför att*.

Modifierat radfall?

Det finns böcker som verkar vara skrivna på något sätt mittemellan frasanpassat radfall och vanlig ojämn högermarginal. Dessa böcker har inte alltid radbryt efter punkt, och det är svårt att se något tydligt mönster för hur man gör radbrytningen. Exempel på den typen av böcker är *Jarlen och kungariket* och *När man skjuter arbetare*. Dessa båda romaner ligger på nivå 3, och jag skulle nog säga att åtminstone *Jarlen och kungariket* ligger på gränsen för vad som kan kallas för lättläst, eftersom den bryter på så pass många punkter för det lättlästa konceptet.

Sammanfattning om frasanpassat radfall

Det frasanpassade radfallet kan vara ett bra hjälpmedel. Men det är inte alldeles lätt att använda. Meningarna kan bli mycket långa, det finns vissa problem med ordet *och*, och det är inte alltid enkelt att veta var fraserna ska brytas. Jag ser många exempel där meningarna blir svåra att läsa, och lätta att missförstå. Detta gäller både Lättläst-tjänstens texter och LL-förlaget, men kanske framför allt de förstnämnda. Tidningen 8 SIDOR har valt att inte använda radfall eftersom spalterna är så smala att det inte behövs.

Slutsatser meningsnivå

Det finns väldigt mycket att undersöka på meningsnivå, men jag har valt att främst fokusera på det frasanpassade radfallet. Jag har även kortfattat behandlat några av de vanligaste kriterierna för vad som allmänt anses vara lättläst: aktiva fraser, undvika bisatser, använd korta meningar, samt ett litet tillägg för tempus. Alla enheter är mycket medvetna om allt detta. De skriver med aktiva fraser, de använder bisatser på ett avvägt sätt, de varierar långa och korta meningar. Jag kan bara konstatera att likheterna mellan enheterna är större än olikheterna. Undantaget är hur man använder det frasanpassade radfallet, se ovan.

5.4 Textbinding

Här undersöker jag textbindingen, det vill säga hur texten hänger ihop. Som jag beskrivit i kapitel 3:1 och 5:1 skiljer Hellspong/Ledin på fyra olika typer av textbinding, och jag kommer att undersöka referensbinding och konnektivbinding. Referensbinding handlar om ordval och konnektivbinding handlar om att binda ihop meningar. Dessa skulle alltså kunna ha placerats under ord- respektive meningsnivå. Nu väljer jag ändå att följa Hellspong/Ledins modell och har därför textbinding som en egen rubrik.

Jag börjar med referensbindingen och sedan undersöker jag konnektivbindingen.

5.4.1 Referensbinding

Referensbinding handlar om referenterna i texten, det vill säga de personer eller företeelser som förekommer. Frågan är om man upprepar samma ord (identisk referens) eller om man varierar sig med synonymer.

”Skriv samma ord”

Tidigare verkar detta ha varit en av hörnstenarna i det lättlästa konceptet. En av rubrikerna i Centrum för lättlästs tidigare skrivhandledning (Wiman 2001) var just ”Skriv samma ord”, med instruktioner om att man bör ha samma ord som återkommer genom texten. Ordet bildar en röd tråd och är lätt att följa. I Lättläst-tjänstens studiematerial finns denna instruktion kvar, medan LL-förlagets informationsbroschyr har en något nyanserad punkt om detta: ”Substantiverade adjektiv ger variation i texten, men tänk på att det kan bli oklart om en person får många skilda benämningar som Maria, som beskrivs som den rödhåriga, Björns dotter, den fräkniga osv.” Däremot nämns ingenting om referensbinding i Centrum för lättlästs språkdokument.

Både i Wimans skrivhandledning för Centrum för lättläst och i hans uppsats på Språkkonsultlinjen om språket i tidningen 8 SIDOR (1995) analyserar han följande notis ur ett äldre nummer från 8 SIDOR, och framhåller den som ett gott exempel på en tät knuten text. (nr16/1995):

87-åriga Arthur Månsson är ute på
promenad i byn Guöviken.
Plötsligt blir han anfallen av en
folkilsken räv. Räven biter honom
i benet och handen. Det skulle
räven inte ha gjort. Arthur tar
räven i nackskinet, bär räven
till vedboden och slår ihjäl den.

Texten har två aktörer, Arthur och en räv. Wiman framhåller speciellt hur lyckat det är att ordet *räven* upprepas i stället för att varieras med *den*, så att läsaren inte riskerar att missförstå vad eller vem det

handlar om. Denna text om räven kan jämföras med en nyare notis från 8 SIDOR. Jag vill påstå att referensbindningen i denna tidning har förändrats ganska mycket på dessa femton år. Följande notis är ett ganska typiskt exempel på hur en text i 8 SIDOR kan se ut idag (nr 13/2010) (mina kursiveringar):

I helgen rymde *två vargar*
i Skånes djurpark. *Vargarna* bet
sönder sitt staket och kom ut
i djurparken. *De* dödade *flera*
andra djur i parken.

Djurskötarna valde att skjuta
de två vargarna.
Men under tiden hann *fler*
vargar rymma. *En av dem*
var *en av flockens ledare*.
Då bestämde *djurparkens chefer*
att *alla vargar* skulle dödas.
När *en ledarvarg* rymt kommer
de andra också att försöka
rymma. *De* kommer aldrig mer
att kunna vara instängda,
säger *experterna*.

Texten har flera referenter: två vargar, andra djur, djurskötarna, fler vargar, flockens ledare, djurparkens chefer, alla vargar samt experterna. Här gäller det att kunna hålla isär alla! Nu finns det ett urval strategier att välja på beroende på om man prioriterar exakthet eller stilistisk variation. Man kan välja att benämna en referent på exakt samma sätt varje gång referenten nämns (identisk upprepning), man kan välja att ha en lätt variation (modifierad upprepning), använda pronomen (pronominalisering) eller variera sig på annat sätt (varierad upprepning) (Hellspong/Ledin 1997). Skribenten använder här en kombination av olika strategier, antagligen för att texten ska bli både lätt att förstå och samtidigt ge den ett bra flyt. *Två vargar*, *vargarna*, *de*, *de två vargarna* är de varianter som finns på en av referenterna. Här väljer man alltså ett pronomen där man för femton år sedan troligtvis skulle ha valt den modifierade upprepningen *vargarna*. Fortsättningsvis får man hålla reda på några fler referenter, som också benämns med något olika varianter, och här använder skribenten främst pronominalisering. Här blir det nog lite svårare. Skribenten har valt att inte förtydliga *En av dem*, som också kunde ha benämnts *En av de vargarna*. Samma sak gäller för *de andra*, som kunde ha benämnts *de andra vargarna*, om man vill göra det enklare för läsaren..

Nu är ju inte denna uppsats i första hand tänkt att studera det lättlästa konceptet historiskt sett, så det här blev en liten utveckling, men det kan ändå vara bra att få lite perspektiv på hur man väljer att skriva i dag. Dock har jag inget jämförelsematerial när det gäller äldre texter från LL-förlaget respektive Lättläst-tjänsten.

Identisk upprepning eller pronominalisering?

Fortfarande förekommer dock identisk upprepning i 8 SIDOR (mina kursiveringar):

...Kommunen bad *Skolinspektionen* att fundera en gång till.
Det har *Skolinspektionen* gjort och säger nu ännu en gång
att drogtesterna är olagliga. (nr 4/2010)

Här använder man alltså identisk upprepning för *Skolinspektionen*, medan *fundera en gång till* blir sammanfattat som *det* i den andra meningen. Ett alternativ hade kunnat vara att använda pronominalisering för *Skolinspektionen* och använda identisk upprepning på ordet *fundera*:

...Kommunen bad *Skolinspektionen* att *fundera* en gång till.
Nu har de *funderat* och säger ännu en gång
att drogtesterna är olagliga.

Generellt sett när det gäller texterna från Centrum för lättläst tycker jag mig se väl avvägda strategier när det gäller referensbindning. Man hittar ofta en bra balans mellan identisk upprepning och pronominalisering, medan man ofta undviker omskrivningar och synonymer, precis som rekommenderas i både Lättläst-tjänstens studiematerial, LL-förlagets informationsbroschyr till författare. I Lättläst-tjänstens texter kan det se ut så här, som i broschyren *Hur jämställda är kvinnor i Sverige?* (mina kursiveringar):

Förenta Nationerna, FN, har bestämt
att det ska finnas bestämmelser om *mänskliga rättigheter*.
De mänskliga rättigheterna säger
att alla människor är lika mycket värda
och att män och kvinnor har samma *rättigheter*.

Man är alltså noga med att upprepa de viktiga orden, och ofta väljer man upprepning på detta sätt i stället för pronomen. Dock finns det ställen där pronomen gör sig bättre, men ibland förekommer mindre lyckade pronominaliseringar. Här är ett exempel från Lättläst-tjänstens broschyr *Rösta på oss!* där de pronomen som används kan vara svåra att följa:

Vi vill inte att vår energi ska komma från olja,
kol och naturgas.
Det är inte bra för naturen och de kan ta slut.

Sista meningens *det* och *de* kunde ha preciserats lite mer. Vad är det som inte är bra för naturen? Och vilka är det som kan slut? Här kunde man ha valt mer upprepning för att få texten mer konkret.

En bok som är full av pronomen, på ett mycket medvetet sätt, är *Fotografens död*. Här nämns först huvudpersonens namn, sedan följer tre meningar med *han*. I fjärde meningen nämns hans namn igen och sedan följer fjorton meningar med *han*. Det märkliga är att alla dessa *han* inte upplevs som särskilt upprepande! Samma sak gäller alla ord i boken, till exempel *ateljé*, *fotoalbum* och *fotografi* som

förekommer utan variationer. Man skulle ju kunna tänka sig vad frestande det vore för textbearbetaren att variera sig, men den här boken har en extremt tydlig referensbindning utan att för den skull kännas för banal.

Bra med synonymer?

Men att lättlästa texter inte ska ha synonymer finns det delade meningar om. Numera hörs röster som till exempel Lundgren (2002), som framhåller hur bra det är med synonymer:

Synonymer är till stöd, eftersom läsaren av det ena ordet kan lista ut vad det andra ordet betyder (ex: Stämningen steg och Fredriksson tog upp en hymn. Lovsången spred sig, så att den kunde höras även ute på kyrkogården...)

Detta påstående är nog på gränsen till provokativt. Lundgren förespråkar återigen något som tidigare ansetts olämpligt inom lättläst-konceptet (se även diskussion om bildspråk). Nu vet jag inte om just detta uttalande har haft någon inverkan på LL-förlaget, för jag har i alla fall inte sett något prov på alltför djärva synonymer i de böcker som jag valt att analysera. Därmed inte sagt att det inte förekommer, eftersom jag ju inte läst alla böcker. Den typ av synonymer som jag har upptäckt är alltid enkla ord, som i detta exempel ur boken *I huvudet på Sigrid* (mina kursiveringar):

Runt Sigrids ben ligger *kvistar*
som blåst ner från träden.
Hon tittar sig omkring:
gräsmattan är full av små och stora *grenar*.
Så kan det inte se ut!
Hon måste räfsa upp *kvistarna*,
när vinden har lugnat sig.

Här varvar författaren *kvistar* och *grenar*, på ett sätt som gör att läsningen känns varierad, men för den skull inte svår. Min bedömning är att det här är ett ganska vanligt grepp när det gäller de böcker som har jag undersökt från LL-förlaget. Men det gäller att hålla reda på vad som är vad i terminologin. Är *kvistar* och *grenar* synonymer? Jag skulle nog svara nja där. Det är inte samma sak, men som de används i ovanstående exempel fungerar det ändå. Däremot skulle jag svara ett tveklöst nej på om blommor är samma sak som kryddörter, grönsaker och baljväxter. I boken *Tappa hakan* förklarar man vad talesättet gröna fingrar betyder. Förklaringen lyder: ”Att ha gröna fingrar betyder att du får blommor att växa och må bra.” Men i berättelsen som ska illustrera detta blir det något förvirrat (mina kursiveringar):

Varje dag pysslar Amanda med sina *blommor*.
Hon tar bort vissna blad och vattnar i krukorna.
Hennes *blommor* är gröna och frodiga
där de står i fönstren.
I köket växer *basilika, mynta och gräslök*.

I trädgårdslandet är *salladshuvudena* stora.
Röda tomater lyser i solen.
Bönorna hänger i stora klasar.

Berättelsen handlar alltså inte bara om blommor. Varför inte byta ordet *blommor* mot det överordnade ordet *växter*?

Sammanfattning om referensbindning

Trots vissa kanske mindre lyckade ordval vill jag ändå påstå att texterna visar en stor medvetenhet när det gäller referensbindningen. Grundinställningen verkar vara att använda samma ord, eller i alla fall mycket enkla synonymer och pronomen. Detta gäller texterna på alla enheter.

5.4.2 Konnektivbindning

Konnektivbindning handlar om sambandsord: de småord som ofta används mellan fraser och satser, som *och*, *då*, *men* eller *därför*. Hellspong/Ledin (1997) delar in konnektiven i fyra huvudgrupper: Additiv (och-relationer), Temporal (då-relationer), Adversativ (men-relationer) samt Kausal (därför-relationer).

Särskilt de kausala konnektiverna är något som på senare år har framhållits som viktiga när det gäller lättlästa texter. Tidigare har lättlästa texter många gånger saknat sambandsord, vilket har fått till följd att meningarna blev lösryckta och svåra att hitta samband i. Reichenberg är en av dem som forskat kring vad hon kallar röst och kausalitet. Hon har i sin forskning (2000) visat att det är lättare för lässvaga elever att läsa och förstå texter som har ett berättarperspektiv och orsakssamband. Så här skriver hon i sin senaste bok (2008):

Det verkar finnas en övertro på att om en text bara är kort och saknar bisatser så blir den lättläst. [...] Vad de svaga läsarna behöver är i stället texter med en hög andel logiska relationer som hjälper dem att följa resonemangen i texten.

Nu är ju denna bok från så pass sent datum som 2008, så det är lite märkligt att hon fortfarande verkar mena att lättlästa texter saknar bisatser. Man måste ändå ge henne rätt i att det tidigare var en av hörnstenarna i det lättlästa konceptet att meningarna skulle vara mycket korta, och det helst bara skulle vara huvudsatser.

Numera kan man inte säga att de lättlästa texterna på Centrum för lättläst saknar sambandsord. I Centrum för lättlästs språkdokument står det i dag att texten måste hänga ihop, och att det måste finnas en logisk, kronologisk eller känslomässig tråd som binder samman den. I både Lättläst-tjänstens utbildningsmaterial och LL-förlagets material till författare står det att man gärna ska använda sambandsord.

Jag skulle säga att det fortfarande förekommer meningar som kan verka lite lösryckta, men att de allra flesta texter har sambandsord. Jag skulle nästan vilja påstå att meningarna ibland blivit lite väl långa, se diskussion under frasanpassat radfall. Då handlar det ofta om det additiva konnektivet *och*.

Sammanfattning om konnektivbindning

De allra flesta texter på alla enheter använder sambandsord på ett sätt så att texten får ett bra flyt.

Slutsatser om textbindning

De delar av textbindning som jag undersökt är referensbindning och konnektivbindning. Båda dessa används på alla enheter på ett liknande sätt. När det gäller referensbindning använder man samma ord till stor del, och pronomen. Man undviker alltså för svåra synonymer. När det gäller konnektivbindning använder man sambandsord i hög utsträckning, för att binda ihop texten så att den visar på sammanhang och ger flyt.

6 Sammanfattning och diskussion

6.1 Sammanfattning av undersökningen

Utgångspunkten för undersökningen var att det finns olika sätt att skriva lättläst på, och den övergripande frågan var på vilket sätt texttypen påverkar den lättlästa texten. Sedan undersökte jag texterna på ordnivå, meningsnivå samt textbindningen och jämförde de tre olika texttyperna tidningar, böcker och samhällsinformation. Jag ställde dessa frågor:

- Förekommer det svåra ord och begrepp? Hur förklarar man dem i så fall?
- Använder man bildspråk?
- Hur fungerar det frasanpassade radfallet?
- Använder man aktiva fraser?
- Använder man bisatser?
- Hur använder man tempus?
- Förekommer långa meningar?
- Använder man samma ord eller synonymer?
- Hur använder man sambandsord?

På grund av att denna studie är mer kvalitativ än kvantitativ (se metodreflektion nedan) kan jag inte tvärsäkert uttala mig om resultatet, men jag kommer ändå att försöka påstå att jag har sett vissa skillnader och likheter, även om jag inte är helt säker på att detta går att verifiera.

Efter att ha läst ett stort antal texter inom de olika enheterna har jag i alla fall upptäckt att det finns många olika sätt att skriva lättläst på. Variationen är stor, och detta gäller både mellan enskilda texter inom texttypen och mellan de tre olika texttyperna. Mest homogena är Lättläst-tjänstens texter, troligen eftersom de arbetar med samhällsinformation som ska vara lättillgänglig för alla, och alltså har ett extra stort krav på sig att så många som möjligt ska förstå texterna. De kan inte experimentera med sina texter. Dessutom är deras arbetsgång sådan att en person skriver och sedan granskar en annan person texten, och därmed finns öppen dialog och ett visst kollektivt skrivande. En annan faktor kan vara att de även håller skrivkurser och på så sätt har en tydlig och enhetlig linje.

När det gäller tidningen 8 SIDOR kan det vara en något brokigare blandning av olika skriv-strategier inom ett och samma tidningsnummer. Man kan se att journalisterna på tidningen får lite mer frihet att utveckla sin personliga stil att skriva jämfört med Lättläst-tjänstens texter. Det är som sagt en viss blandning här, även om de flesta texter håller sig noggrant till det lättlästa konceptet. Chefredaktören säger också att de inte hinner hålla på och analysera språket, för de ska producera så oerhört mycket texter. Tidningen ska även uppdateras varje dag på webben. Han får helt enkelt lita på att språket fungerar.

Ytterligare bredd finns det inom LL-förlaget, av naturliga skäl. Deras böcker är anpassade efter en mängd olika målgrupper – alltifrån lässvaga ungdomar (från 9 år) till äldre med demens, dyslektiker, funktionshandikappade, personer med afasi, invandrare samt allmänt lässvaga vuxna. Det finns även en stor bredd när det gäller genrer, även om fokus ligger på skönlitteratur av olika slag.

Samtidigt har jag ändå kommit fram till att det finns ett tydligt lättläst koncept. Det finns vissa grundregler som gäller i stort sätt alla texter. Detta är nog allra tydligast när det handlar om ordvalen – att inte använda för svåra ord, och att man i så fall förklarar dem. På meningsnivå finns det också några utmärkande drag, som att meningarna har en enkel konstruktion och inte är alltför långa. Man använder genomgående aktiva fraser och följer en logisk berättande struktur. Textbindningen används också medvetet för att få texterna att hålla ihop.

Den allra största skillnaden mellan de tre olika enheterna är, förutom när det gäller grad av variation texterna emellan, hur man använder det frasanpassade radfallet. Tidningen 8 SIDOR använder det inte alls, och på LL-förlagets böcker används det på lite olika sätt av olika författare eller bearbetare. Den enda enhet som genomgående jobbar med radfallet är Lättläst-tjänsten.

6.2 Metodreflektion

Jag valde alltså att utgå från en textmodell med ett textuellt spår. Det var det som kändes mest angeläget att undersöka. I Hellspong/Ledins textmodell finns det ju annars många andra spår som hade varit

intressanta. Det hade varit spännande att undersöka de mer sociala aspekterna av texterna, och till exempel funderat på texternas inbäddade ”röster” och underliggande budskap. Det hade också varit intressant att göra en renodlad kommunikationsetnografisk studie eftersom jag säkert hade fått syn på fler sociala orsaker till varför texterna ser ut som de gör. Men nu blev det alltså en undersökning av relativt konkreta aspekter.

Man kan säga att mitt fokus har legat på språkliga detaljer, som jag sedan försökt hitta större mönster för. Det visade sig vara svårt att dra generella slutsatser ur ett så pass stort material och med en metod som var så materialstyrd. Min undersökning visar axplock ur denna enorma textmängd som varit mitt material, där en del axplock är representativa för texttypen medan många axplock tvärtom sticker ut från det normala för den texttyp det gäller. Särskilt svårt var det med LL-förlagets texter, eftersom det fanns en sådan stor bredd. Man kan ifrågasätta om jag verkligen gör en jämförelse mellan dessa texttyper. Jag försöker att se de stora dragen, men ser nog främst det som sticker ut. Egentligen är jag nog mer inne på att belysa olika fenomen inom lättläst, och diskuterar vad som kan verka fungera och inte.

Jag hade kunnat använda mer konkreta analysmodeller, som att räkna ut verbalsubstantiv och annat konkret, för att få en mer kvantitativ analys och visa mera i siffror hur det verkligen ligger till. Det finns ju sådana färdiga modeller. I stället valde jag att bara gå in helt förutsättningslöst i materialet, och låta materialet visa vägen.

Man får kanske se denna undersökning som underlag till diskussion kring det lättlästa konceptet i allmänhet, och där man kanske kan se vissa tendenser, men långt ifrån säkra slutsatser om hur texttypen påverkar den lättlästa texten. Det jag hoppas är i alla fall att jag har kunnat bidra till den språkdiskussion som Centrum på lättläst efterfrågade.

6.3 Reflektioner över det lättlästa konceptet

Det finns mycket tyckande när det gäller lättläst, men fortfarande inte så mycket forskning. Jag har försökt undvika eget tyckande i denna uppsats, men har inte undgått att höra mycket olika åsikter bland dem som kommer i kontakt med lättläst. Vissa menar att det lättlästa språket fortfarande är ett uppradande av huvudsatser och att det måste utvecklas mera för att det inte ska se för banalt ut. Andra menar att det har dragit för långt åt vanligt språk.

Jag tänker inte ta ställning i denna fråga, utan vill bara belysa problematiken. Man kan fråga sig om de lättlästa böckerna blivit alltför anpassade till en allmän grupp av lässvaga, och kommit för långt från den ursprungliga målgruppen? Ytterligare en aspekt är att den ursprungliga målgruppen är personer som inte hörs i samhället och som inte har möjlighet att föra fram sina åsikter, medan andra starkare röster har börjat höras. Vuxna personer med lätt läshandikapp är en sådan ny uppmärksammas grupp. Ett antal mer eller mindre kända personer har ”kommit ut” som dyslektiker under de senaste åren. Det har nästan blivit lite ”inne” att vara dyslektiker – eller i alla fall mindre skambelagt än tidigare.

Många böcker som ges ut av LL-förlaget närmar sig numera gränsen för vad som kan kallas lättläst, och här kan man också se både fördelar och nackdelar. Man kan ställa frågan om LL-förlagets uppgift verkligen är att ge ut böcker som lika gärna vanliga förlag kan ge ut. Borde de inte specialisera sig på riktigt lättlästa böcker? Å andra sidan kan man hävda att det är bra att det finns en stor bredd, och att många fler hittar till dessa böcker. Lättlästa böcker behöver inte längre förknippas med utvecklingsstörning, och många fler ur gruppen allmänt lässvaga kan våga ta till sig denna litteratur och bryta sitt motstånd mot att läsa.

Jag hoppas att diskussionerna kommer att fortsätta, och att fler språkforskare sätter sig in i dessa diskussioner så att vi får mer forskning. Framför allt vore det önskvärt med olika slag av läsarundersökningar.

Kanske är det dags att utvidga det lättlästa konceptet till flera, beroende på målgrupp?

Litteratur

- Björnsson, C.H. 1968. *Läsbarhet*. Stockholm: Liber.
- Blåsjö, Mona. 2006. *Skrivteori och skrivforskning*. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Gunnarsson, B-L. 1982. *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Lund: Liber.
- Gunnarsson, B-L. 1989. Den varierade läsprocessen. I Melin, L. & Lange, S. (red.). *Läsning*. Lund: Studentlitteratur.
- Göransson, Kerstin (1986). *Att skriva lätt. Utvärdering av nyhetstidningen 8 sidor*. Stockholm: ALA.
- Hellspong, Lennart & Ledin, Per. 1997. *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmström, Anna. 2003. *Radfallets betydelse för texters läsbarhet och förslag på lösning med lättlästa texter*. Stockholms universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Norstedts
- Josephson, Olle. 1991. *Varför en lätt text kan vara svår att förstå*. I: Wijk-Andersson, E. (red.) *Kultur, text, språk*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Kylén, Gunnar. 1974. *Psykiskt utvecklingshämmandes förstånd. Doktorsavhandling i psykologi*.
- Kylén, Gunnar. 1981. *Begåvning och begåvningshandikapp*. Stockholm: ALA.
- Lundberg, Ingvar och Reichenberg, Monica. 2008. *Vad är lättläst?* Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Lundgren, Torbjörn. 2002. *Framtidens läromedel. För personer med läs- och skrivsvårigheter/ dyslexi*. Hjälpmedelsinstitutet och FMLS. <http://www.hi.se/global/pdf/2002/02361.pdf>
- Melin, Lars. 2004. *Språkpsykologi. Hur vi talar, lyssnar, läser, skriver och minns*. Stockholm: Liber.
- Olsson Kihl, Lena. 2005. *Hur begriplig är den lättlästa samhällsinformationen?* Linköpings universitet. <http://www.diva-portal.org/liu/abstract.xsql?dbid=3892>
- Platzak, Christer. 1974. *Språket och läsbarheten*. Lund
- Rakt på sak! Ett studiematerial i att skriva lättläst svenska*. 2008. Lättläst-tjänsten, Centrum för lättläst.
- Reichenberg, Monica 2000. *Röst och kausalitet i lärobokstexter: en studie av elevers förståelse av olika textversioner*.
- Reichenberg, Monica 2008. *Vägar till läsförståelse*. Natur och Kultur, Stockholm
- Skolverket. 1996. *Grunden för fortsatt lärande. En internationell jämförande studie av vuxnas förmåga att förstå och använda tryckt och skriven information*. Rapport nr 115 från Skolverket, Stockholm
- Sandberg, Karin & Spångning Westerlund, Sara & Wejderot, Karin. 2006. *Prova din text* Mälardalens högskola
- Sundin, Maria. 2007. *Lättläst – så funkar det*. Stockholm: Jure förlag.
- Text språk bild form*. LL-förlaget
- Wiman, Björn. 1995. *Att göra sig förstådd. Om konsten att skriva lättläst i nyhetstidningen 8 SIDOR*, Språkkonsultlinjen, Stockholms universitet
- Wiman, Björn. 2001. *Skriv lättläst*. Stockholm: Centrum för lättläst.

Bilaga

Bilaga 1. Centrum för lättlästs språkdokument (obs - detta är endast sista delen av dokumentet)
Finns att ladda ner på <http://www.lattlast.se/pub/5913/sprakdokumentet.pdf>

Så här arbetar vi med lättläst framställning

Det här är några av de verktyg och kunskaper som Centrum för Lättläst arbetar med för att skapa begripliga framställningar:

Innehåll:

- Innehållet i texter måste bedömas utifrån läsarnas förutsättningar. Svårighet att avläsa eller förstå ord kan bero på bristande förkunskaper, ovana vid svenska språket, på ett funktionshinder eller på lust och motivation. Den som är sportintresserad förstår svåra sporttermer och sportbegrepp. För andra är idrottsjargong och tekniska termer svårt. Läsarnas förkunskaper påverkar arbetet med texten.
- Berättandet måste ha ett logiskt sammanhang. Texten måste hänga ihop, det måste finnas en logisk, kronologisk eller känslomässig tråd som binder samman den. Det underlättar om läsaren känner att det finns ett personligt avtryck i texten, att den har en tydlig avsändare med en egen röst.
- En lättläst text behöver ofta förklara ord, uttryck eller fenomen. Det är viktigt att förklaringarna inte blir nedlåtande eller övertydligt pedagogiska.
- Längden på texter är viktig. En lång text kan vara svår att orientera sig i och svår att orka med. Om texterna är för korta kan det vara svårt att föra ett resonemang eller beskriva ett skeende.

Språk:

- Konkreta, vardagliga och handfasta uttryck är lättare att förstå än abstrakta.
- Aktiva fraser klargör vem som gör vad på ett tydligare sätt än passiva fraser.
- Syftningar och bisatser kan vara svåra att hänga med i om de är många och komplicerade.
- Bildspråk och metaforer kan missuppfattas av en del läsare.

Bild:

- Samma sak gäller för bild som för text: Vissa läsare har svårt att tolka metaforer och symboler och behöver enkla och tydliga bilder.
Andra läsare kan förstå och uppleva mer komplicerade och abstrakta illustrationer.

En viktig utgångspunkt är att text och bild måste stämma och inte får motsäga varandra.

Text och bild samspelar på många olika nivåer. En bild kan förklara och förtydliga men också skapa känslor och atmosfär utöver texten. En nyhetsartikel och ett informationsmaterial kräver andra illustrationer än en skönlitterär text.

Form:

- Den grafiska formen på en tidning och en bok ska underlätta läsningen. Därför är det väsentligt att se till helheten: hur text, bild, typografi och tomma ytor, luftigheten, samverkar för att forma en lättläst produkt.
- Typografi är viktigt för att läsaren ska kunna och vilja läsa. Det är viktigt att aktivt välja typsnitt, grad, radmellanrum och hur raderna bryts.